

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Volume 5 Issue 3, November 2021

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 25.08.2021

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 27.10.2021

DOI: 10.30692/siad.987261

17. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE MAKBUL İKEN MAKTUL OLAN BİR DEVLET ADAMI: KAPTAN-I DERYA SİLAHDÂR YUSUF PAŞA

*A Statesman Who Murdered While Favorited in the Ottoman Empire in the 17th Century:
Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Pasha (1604-1646)*

Metin MENEKŐE

Dr.

Muęla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0003-1192-3161

m.menekse@mu.edu.tr

Atıf/Citation: Metin Menekőe, (2021), "17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Makbul iken Maktul Olan Bir Devlet Adamı: Kaptan-I Derya Silahdâr Yusuf Paşa", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.3 Kasım 2021 s.527-553.

Özet: 17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde, devlet yönetiminde bulunan kişilerin birbirlerine muhalefet ettiği ve bu yüzden kutuplaşmaların yoğun olduğu bir dönemdir. Bu muhalif durum devlet adamlarına hem de devlete çok zarar vermiştir. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi çıkarları için başarılı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte çeşitli mevkilerde önemli başarılar elde etmiş olan devlet adamları canlarından olmuştur. Nitekim bu akıbeta uğrayanlardan birisi de Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa'dır. Yusuf Paşa, bir saray mabeyincisi tarafından saraya alındıktan sonra saray kapıcısı, baltacı ve bostancı gibi hizmetlerde bulunmuştur. Sultan İbrahim bu genci fark etmekte gecikmemiş, zekâsını ve çalışkanlığını takdir ederek onu 1643'te silahdârı yapmıştır. Akabinde Sultan'ın müşâhibi olurken, 1644 yılında ise Kaptan-ı Deryalığa getirilmiştir. 1645 yılında Girit Seferi'nde kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdârı olmuştur. 22 Ağustos 1645 tarihinde Hanya Kalesi'ni fethederek "Hanya Fâtihi" unvanını almıştır. Fakat onun bu başarısı, başta Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa olmak üzere bazı devlet adamlarının çıkarlarına ters düşmüş ve onun hakkında aleyhte sözler sarf ederek Sultan İbrahim'i kıskırtmışlardır. Neticede, her an ruh hali değişen Sultan İbrahim, önemli başarılarla imza atan silâhdarı Yusuf Paşa'ya kıymıştır. Bu çalışmada, dönemin kaynakları ve araştırma eserler ışığında Yusuf Paşa'nın hayatı ve katline giden süreç ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 17. Yüzyıl, Osmanlı Devleti, Silahdâr Yusuf Paşa, Kaptan-ı Derya, (Girit) Hanya Fâtihi.

Abstract: The 17th century was a period of intense polarization in the Ottoman Empire due to the opposition of the people in the state administration to each other. This opposition has done a lot of damage to both the statesmen and the state. characterized by malice statesmen made suggestions to the sultan and carried out activities to eliminate successful statesmen for their own interests. In this process, statesmen who had achieved significant success in various positions lost their lives. As a matter of fact, one of those who suffered this fate is Kaptan-ı Derya Silahdar Yusuf Pasha. Yusuf Pasha, after being taken to the palace by a palace chamberlain, served as a palace porter, axeman and gardener. Sultan İbrahim, the sultan of the period, was not late in noticing this young man, appreciating his intelligence and hard work, and made him his Silahdar in 1643 instead of the murdered Silahdar Mustafa. Subsequently, he became a companion

of Sultan İbrahim. In 1644, he was appointed as the Kaptan-ı Derya by Sultan İbrahim. In 1645, he has been the commander of the land and sea siege troops in the Crete Campaign. He conquered the Castle of Chania on August 19, 1645 and received the title of "Conqueror of Chania". However, this success of his was against the interests of some statesmen, especially Grand Vizier Sultanzade Mehmed Pasha, and they provoked Sultan İbrahim by speaking against him. As a result, Sultan İbrahim, whose mood changed every moment, killed Silâhdâr Yusuf Pasha, who achieved important success. In this study, Yusuf Pasha's life and the process leading to his murder was tried to be revealed in the light of the sources and research works of the period.

Keywords: The 17th Century, Ottoman State, Silâhdâr Yusuf Pasha, Kaptan-ı Derya, the Conqueror of Chania (Crete).

GİRİŞ

"(...) bozguncular, ikiyüzlüler ve çekemeyenlerin şerrine uğrayan fakir Yusuf Paşa'yı haksız yere öldürdüler(...) (...) O saat bütün İslâm askerleri ve bütün İstanbul halkı "vâveylâ ve vâ-veledâ" diye feryâd u figana başlayıp her kafadan bir dedikodu çıktı ve "iyiliğe kötülük" diye bütün halk ağlayıp sızlaştılar. Allah gani gani rahmet eylesin." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184).¹

17. yüzyılda, Osmanlı Devleti'ni "Yüce Devlet" (Devlet-i Aliyye) düzeyine çıkararak temel prensiplerin yani Kavânîn-i Osmaniyye'nin unutulduğu görülmektedir. Otorite birliği, kanun egemenliği ve istimâlet (hoşgörü) politikasının kaybolduğu, layiha sunan bürokratların tümü tarafından da açıklanmıştır. Bu dönemde yüksek otoriteye, padişah yerine *Harem, Yeniçeri Ocağı* ve *Ulemâ* sahip çıkmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Kâtip Çelebi ve Koçi Bey gibi Osmanlı bürokratlarının da ifade ettikleri bir "*tagayyür ve fesâd*" (bozulmuş ve kargaşa) dönemi ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2014, s. XIII-XV). Klasik Osmanlı padişahlık otoritesi eski anlamını kaybetmiş, yüksek otorite Harem'in kontrolü altına geçmiştir. Bunun başlıca nedenlerinden biri de tahta vâris olacak şehzadelerin Harem'de tutulmaları, yani "kafes yöntemi" olmuştur. Padişahlar, mahpus tutuldukları kafesten tahta çıkmışlardır. Tarihin bir cilvesi olarak dönemin padişahları da ya çocuk yaşta (I. Ahmed, IV. Murad, IV. Mehmed) ya da akıl ve iradesi zayıf (I. Mustafa, I. İbrahim) olarak tahta çıkmışlardır. Bu durumun sonucu olarak da Harem'in hâkimi olan valide sultanlar ve Dârüssaâde ağaları gerçek otoriteyi ellerine geçirmişlerdir. Veziriazamlar, padişahın mutlak vekili olmaktan uzak kalmışlar, sonuçta bir otorite zafiyeti ve kararsızlığı ortaya çıkmıştır (İnalçık, 2014, s. 3).

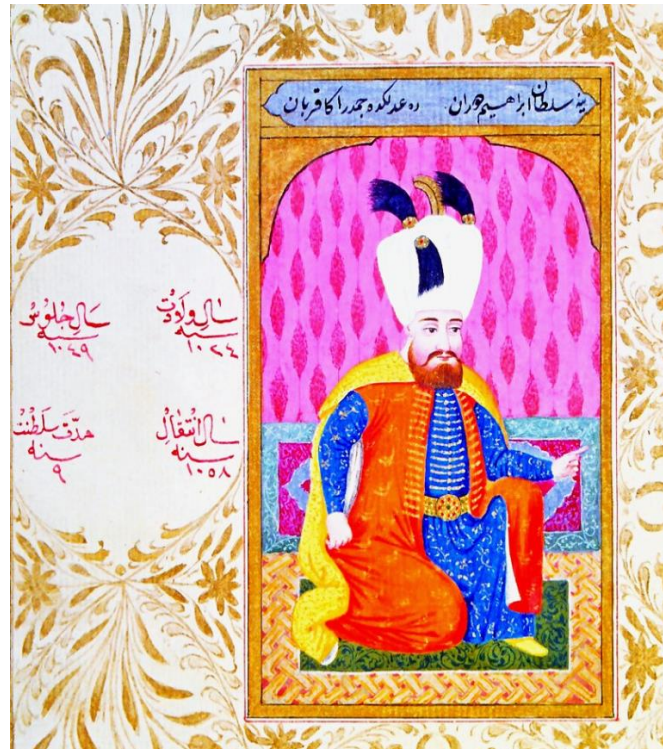
17. yüzyılda, devletin gerek şeriattan ve gerekse geleneklerden hareketle "kanun" halinde ortaya koyduğu kurallara devlet yönetiminde uyulup uyulmaması, artık merkezden memleket içlerine kadar her tarafta etkili olan birtakım *kendivar* güçlerin çıkarına uygun olma şartına bağlı hale gelmiştir. Dolayısıyla başta veziriazam olmak üzere, devletin başlıca ricalinin tayin, görevde devam ve azilleri, padişahın iradesinden çok, saray kadın ve hizmetlilerinin de içine karıştıkları siyasî baskı güçlerinin ne zaman çıkaracakları belli olmayan bir "fitne"nin sonuçlanma şekline göre belirlenmiştir. Bu durumda, örneğin başarılı bir veziriazam, görevine lâyık olan kişi değil, bu siyasî baskı gruplarının "fitnelerinden" makamını kurtarmakta becerikli olmasını bilen adam demektir (Akdağ, 1966, s. 217-218).

17. yüzyıl, aynı zamanda, devlet yönetiminde birbirine muhalefet eden görevlilerin sayısının arttığı ve bu yüzden kutuplaşmaların yoğun olduğu bir dönemdir. Bu muhalif durum hem devlet adamlarına hem de devlete çok zarar vermiştir. Yüksek mevkilere gelmek isteyen bazı devlet adamları, o mevkide bulunan kişilerin yerini almaya çalıştığı gibi bu durumu desteklemek ve belli bir kamuoyu oluşturmak için de olmaması gereken bir şekilde ulema ve asker ile ittifak kurmaya başlamıştır (Bolat, 2012, s. 95). Bu durum, zaman zaman büyük olayların ortaya çıkmasına da neden olmuştur. Hatta bu olaylar esnasında kimi başarılı devlet adamları canlarından olmuştur. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı

¹ Evliyâ Çelebi, 1645'te Girit Seferi esnasında Yusuf Paşa'nın yanında yer almıştır.

devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına neden olmuşlardır. Nitekim bunu yaşayanlardan birisi de Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa olmuştur. Yusuf Paşa, Sultan İbrahim'in (1640-1648) haksız yere idam ettirip sonra da daha cesedi soğumadan “*Elma gibi kırmızı yanakları varmış, yazık oldu ki kıydım*” diye hayıflandığı Girit Adası'nın Hanya Kalesi Fâtihi'dir. Bu çalışmada Yusuf Paşa'nın hayatına dair bilgilere yer verilmesi amaçlanmıştır.

Hadisenin yaşandığı dönemin padişahı Sultan İbrahim hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse: Sultan I. Ahmed'in tahta çıkan üç oğlundan en küçüğü olup 4 Kasım 1615 tarihinde doğmuştur. Annesi Kösem Mahpeyker Sultan, kardeşleri II. Osman ve IV. Murad'dır. 1640 yılında tahta çıktığında 25 yaşında olan Sultan İbrahim'in şehzadelik dönemi Osmanlı sarayının son derece karışık yılları olmuştur. Nitekim babası I. Ahmed genç yaşta vefat edince, yerine geçen amcası I. Mustafa'nın akıl sağlığının yerinde olmamasından dolayı yönetimde kargaşa yaşanmış, daha sonra tahta geçen ağabeyi II. Osman ise genç yaşta tahttan indirilip feci şekilde şehit edilmiştir. Diğer bir ağabeyi IV. Murad'ın tahta çıktığında yaşının küçüklüğünden dolayı yaşanan problemleri müteakip idareyi tam anlamıyla ele aldıktan sonra sergilediği son derece sert yönetim tarzı, onun ruh dünyası üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle şehzadelik döneminde şahit olduğu olaylar, öldürülme korkusu, narin bir yapıya sahip olan İbrahim'i çok etkilemiştir. Nitekim IV. Murad'ın saltanatı sırasında asilerin talepleri üzerine şehzadeler Babü's-saade kapısı önüne çıkarılırken, kardeşleri Bayezid, Süleyman ve Kasım idam edilmiştir.² IV. Murad'ın kardeşlerini öldürme sebebinin, “*saltanata tâlib ve fursatı gânimet bilüp hurûc ve âlemi fitne ve fesâda vire*” diye korkudan kaynaklandığı belirtilmiştir. İbrahim ise, diğerlerinden küçük ve bir miktar “hiffet-i aklı olmağla” istisna tutulmuştur. Fakat bu olaylar sonucu artık sıranın kendine gelmekte olduğu endişesi, sinirlerini iyiden iyiye bozmuştur (Emecen, 2000, s. 274; Emecen, 2016, s. 322).

Resim 1: Sultan İbrahim (1640-1648)
(Emecen, 2000, s. 274)

² Bu üç kardeşinin idam edilmesi, IV. Murad'ın ömrünün kısılgına manevi sebep olduğu rivayet edilmiştir. Bkz. Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 238.

IV. Murad'ın ölümü üzerine Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından gönderilen Kapıağası, İbrahim'in olduğu yere varıp “Şehzadem, mübarek başınız sağ olsun! Yıldızı mesut biraderiniz Sultan Murad dâr-ı bekaya gitti. Saltanat tahtı sizindir, buyurun!” diyerek tahta çıkması için davet etmiştir. Ancak İbrahim, önce bunun kendisini öldürmek için yapılan bir tertip olduğunu düşünerek “Siz bana mekr ü âl edersiz (oyun, düzen, hile edersiz), bana taht u saltanat gerekmez, karındaşım sağ olsun benden ne istersiz” diyerek odasından çıkmamıştır. Hatta Kösem Sultan'ın “Arslanım başın sağ olsun gel çık” diye ısrarları bile bir sonuç vermemiştir. Nihayet kapıağası ve valide sultan koltuğuna girip “Kendiniz varın bakın” diyerek dışarı çıkmaya ikna etmişlerdir. Ağabeyinin cesedini görmeye giderken dahi tedirgin olduğunu gören hademeler yeminler edip, “Hak teâlâ, o yerde yattıkça size ömür vere! Taht ve saltanat mübarek olsun!” demişlerdir. En nihayetinde ağabeyinin vefat ettiğini kendisi de görmüş ve sonrasında cülusu kabul etmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1492-1493).

Sultan İbrahim'in sekiz yıl süren saltanatı zamanında gerek içeride gerekse dışarıda gelişen olaylar açısından bakıldığında 1645 yılında başlayan Girit Seferi'ne kadar sakin bir dönem yaşanmıştır. Sultan'ın devlet işlerini genel olarak sadrazamlara bıraktığı, yazdığı hatt-ı hümayunlara yansımıştır. Ancak bu durum sultanın devlet işlerinden uzak olduğu anlamına da gelmemektedir. Nitekim Sultan İbrahim'in padişah olarak devlet ve halkın durumu ile ilgilendiği arşiv belgelerinde görülmektedir. Çıkardığı fermanlarda, devlet ve millete hizmetten büyük zevk aldığını, bunlardan uzak kaldığı günlerde hüznlendiğini ve huzurlu olamadığını ifade etmiştir (Uluçay, 2012, s. 135). Saltanatının ilk dört senesi Veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dirayetli ve adil bir idareci olmasından dolayı istikrarlı ve huzurlu geçmiştir (Emecen, 2016, s. 326). Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın dışında Valide Kösem Sultan'ın da hükümlerlik karakteri, hâkimiyeti açısından mühim bir yer teşkil etmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 371).

Yusuf Paşa'nın Hayatı

Saraya Girişi ve Yükselişi

Kaynaklarda, genel olarak Dalmaçya kıyılarındaki bir bölgeden devşirildiği belirtilen Yusuf'un, asıl adı konusunda ise farklı yazımlar olmuştur. *Naîmâ*, Yusuf'un aslen Dalmaçyalı ve asıl isminin “Joseph Markovitch” olduğunu (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1665); *Lamartine*, asıl adı “Joseph Maskoviç” olan Yusuf'un Dalmaçyalı olduğunu ve Venediklilerin elinde bulunan Zara şehrinin yakınlarındaki Vrana'da dünyaya geldiğini (Lamartine, t.y., s. 1240-1241); *Stefanos Yerasimos*, “Joseph de Tournefort Seyahatnamesi”ne düştüğü notta, Yusuf'un aslen Dalmaçyalı olduğunu ve asıl adının da “Jozef Markoviç” olduğunu (Tournefort, 2013, s. 58) belirtmiştir. *Hammer*'e göre Yusuf, aslen Dalmaçya'nın Verana şehrinden olup Hıristiyan adı “Jozef Maskoviç”dir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1488). *Zinkeisen*'e göre asıl adı “Josef Maskoviç” olup Dalmaçya'nın Urana şehrinden bir devşirmedir (Zinkeisen, 2011, s. 394, 397). *Emecen* de Yusuf Paşa'nın aslen Dalmaçyalı bir Hırvat olduğunu belirtmiştir (Emecen, 2000, s. 276). Yusuf Paşa'nın doğum yeriyle ilgili olarak farklı bilgiyi ise *Kâtip Çelebi* vermektedir. Nitekim “Fezleke”de, Yusuf Paşa'nın Bosna asıllı (*Bosnaviyyü'l-asıl*) olduğunu yazmıştır (Kâtip Çelebi, 2007, s. 937-969). Aynı şekilde *Mehmed Süreyya* da “Sicil-i Osmanî”de Bosna asıllı olduğunu belirtmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699).

Kâtip Çelebi, Yusuf'un, Avratpazarı'nda oturan Bölük Ağası Ermeni Mustafa Ağa'nın hademelerinden birisi olduğunu yazmıştır (Kâtip Çelebi, 2007, s. 937-969). *Naîmâ* da Kâtip Çelebi'den istifade ederek aynı bilgiyi vermiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719). Yine, *Mehmed Süreyya* da “Sicil-i Osmanî”de, Yusuf'un, Avratpazarı'nda oturan Bölük Ağası Ermeni Mustafa Ağa'nın hademelerinden olduğunu ve efendisinin katledilmesinden sonra saraya alındığını belirtmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699).

Hammer, Yusuf'un, Verana ile Zara ve Sebeniko arasındaki arazide mutasarrıf bulunan Ali Ağa'nın kölesi olarak doğmuş olduğunu ve ilk zamanlarda hayli zor günler geçirdiğini belirtmiştir. Nadin Sancakbeyi Sinan Bey'in ahır hizmetkârlığında iken, o kadar zaruret içinde

kalmıştır ki bir gün ihtiyar bir kadın haline acıyarak bir çift ayakkabı vermiştir. Nitekim Yusuf, Nadin’de kendisine ayakkabı vermiş olan bu ihtiyar kadını unutmuyacak ve ilerde ihsan olarak beş yüz kuruş gönderecektir. Hatta doğum yeri olan Verana’yı da unutmuyacak ve burada bir camii inşa edilmesini emredecektir (Girid, 1326, s. 53; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489).

Hammer’in aktardığına göre, Yusuf’un Bosnasaray’da ikameti sırasında çehresindeki güzellik ve zekâ, oradan geçen bir kapıcıbaşının dikkatini çekmiştir. Nitekim onun vasıtasıyla günde yedi akçe ile saray kapıcısı hizmetine geçmiştir. Daha sonraları baltacı, bostancı görevlerine gelmiştir. Padişahın lütfu sayesinde de silahdârlığa kadar yükselmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1488-1489).

Lamartine de benzer bilgilere yer vererek annesi yoksul bir köle olan Yusuf’un, maceralı hayatına, Nadin Sancakbeyi Sinan Bey’in ahırında seyis olarak başladığını belirtmiştir. İlk zamanlarda o kadar yoksuldur ki beyin atlarını çıplak ayakla sürmüştür. Venedik’ten gelip de Dalmaçya’dan geçen saray mabeyincilerinden biri, çocuğun güzelliğine ve zekâsına hayran kalmıştır. Yanına alıp İstanbul’a götürmüştür. Saray’da günde yedi akçeye kapıcılık yapmaya başlamıştır. Sultan İbrahim bu genci fark etmekte gecikmemiş, zekâsını olduğu kadar zarafetini de takdir etmiş ve annesinin de tavsiyesini alarak katledilen silahdârı Mustafa’nın yerine onu silahdâr yapmıştır (Lamartine, t.y., s.1240-1241). Netice olarak Yusuf, efendisinin ölümünden sonra Harem-i Hümayun’a girmiş (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969), Enderun-ı Hümayun’da eğitim almış (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54) ve padişahın silahdârlığına kadar yükselmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969; Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54; Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 45).

Kısa bir zaman içerisinde Sultan İbrahim’in üzerinde etkili olan Yusuf Paşa’nın silahdârlığa gelmesiyle ilgili olarak Naîmâ Tarihi’nde de şu bilgiye yer verilmiştir: Padişahın bir gün aklına gelip, “*Biraderim Sultan Murad merhumun bir makbul silahdârı var imiş. Niçin benim de bir makbul ve yakın silahdârım olmaya!*” diye bu hususu dile getirmiştir. Bunun üzerine musâhibleri (danışmanları), Enderun-ı Hümayun’da o türlü bir kimsenin bulunmasında, padişah yakınları için fayda olduğunu düşünerek padişahı bu hususta teşvik etmişler ve “*Hakikaten pâdişâhımızın nazar-ı ihtisası ile değerli bir kullarının, yakınımız olması, şan-ı şerifiniz için iftihara sebeptir.*” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s.1583-1584) demişlerdir.

Dolayısıyla Yusuf Paşa, sarayda eğitim gördükten sonra 1053/1643’te silahdârlığa ve hemen sonra da ikinci vezirliğe yükselerek devlet işlerini yürütmek üzere Sultan İbrahim’in musâhibi olmuştur (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699; Uzunçarşılı, 2011, s. 217). Kendisine hususî bir saray tahsis edilmiş ve diğer lazım gelen her şeyi de tedarik edilmiştir. Zamanla herkesin başvurduğu kimse olmuştur. Sultan IV. Murad’ın silahdâr paşasına verilmiş olan her şey, defter gereğince Yusuf Paşa’ya da verilmiştir. Daha önce Pîr Mehmed Paşa’ya kethüda olan Hacı Bayram Ağa da kendisine kethüda tayin edilmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s.1583-1584).

Naîmâ, Yusuf Paşa’nın Venediklilere karşı sönmez bir kını olduğundan bahsetmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s.1665). Aynı şekilde Zinkeisen de Yusuf Paşa’nın Venediklileri amansız bir nefretle takip ettiğini belirtmiştir (Zinkeisen, 2011, s. 394). *Lamartine* ise, “*her Dalmaçyalı gibi intikamcı, her dönme gibi gayretli, her sonradan görme gibi ihtiraslı olan Yusuf Paşa’nın, uzun zamandan beri vatanını ve ailesini inim inim inleyen Venedik’ten oç almak için Kaptan-ı Deryalığa gözünü diktiğini*” (Lamartine, t.y., s. 1241) ifade etmiştir. *Hammer* ise, ilk efendileri olan Ali ve Sinan beylerin verdikleri yanlış malumat üzerine Yusuf’un Venedik hakkındaki husumetinin arttığını belirtmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489). En nihayetinde bu duygular içerisinde olan Yusuf Paşa, Venedik hâkimiyetindeki Girit’e sefer düzenlemek isteyecek ve bu gayesine de kısa bir zaman sonra erişecektir. Nitekim 1644 yılında Ebubekir Paşa’nın vefat etmesi üzerine Sultan İbrahim tarafından Kaptan-ı Deryalığa getirilecektir (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54; Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 45; Oral, 2008, s. 395-396). 1645 yılında

gizlice planlanacak olan Girit Seferi'nde de kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdarı olarak yer alacaktır (Lamartine, t.y., s. 1241; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489).

Sarayda Sultan İbrahim'in gözüne girmeyi başaran ve burada önce silahdârlığa, sonra da kaptanı deryalığa kadar yükselen Yusuf Paşa (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54; Hafız Hüseyin Ayvansarayı, 1978, s. 45), Sultan İbrahim'in kızını vermesi sonucunda da "damat" unvanını almıştır (Oral, 2008, s. 395-396). Bu konuda genel olarak verilen bilgi, küçük yaştaki Fatma'nın Yusuf Paşa'yla sözlendiği/nişanlandığı yönündedir. Nitekim Kâtip Çelebi, "*Birinci Sultan İbrahim Han, Yusuf Paşa'yı, musâhib ve nedim edinip, vezirlikle taşraya çıkardıktan sonra, iki yaşındaki kızını vererek şânını yüseltip, kapudan ve serdar eyledi.*" (Kâtip Çelebi, 2007, s. 937-969) demiştir. Naîmâ, Yusuf Paşa'nın, *pâdişâhın akrabalığı lütfuna eriştiğini ve iki buçuk yaşındaki kızının kendisine namzet (sözlü, yavuklu) kılındığını* (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1662) belirtmiştir. Mustafa Nuri Paşa, "*pâdişâh hazretlerinin iki buçuk yaşında olan kerimelerinin akdiyle tefhim olunduğunu*" (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 239) ifade etmiştir. Lamartine, Girit Seferi'ne çıkmadan önce padişahın onu, *henüz iki yaşında olan kızlarından Fatma ile nişanladığını* belirtmiştir (Lamartine, t.y., s. 1241). Stefanos Yerasimos, Yusuf Paşa'nın Sultan İbrahim'in nedimi olduğunu ve *sultanın iki yaşındaki kızıyla söz kesildiğini* yazmıştır (Tournefort, 2013, s. 58). Mehmed Süreyya, *pâdişâhın bir buçuk yaşındaki kızı ile nişanlandığını* (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699) aktarmıştır. Uzunçarşılı, "*kendisi hakkındaki teveccühün fazlalığına binaen pâdişâhın iki yaşındaki kızına namzed (sözlü-nişanlı) olduğunu*" (Uzunçarşılı, 2011, s. 217) belirtmiştir. Son olarak Hammer'in belirttiğine göre de padişah, "*geçmişteki lütuflarına ilave olarak henüz iki buçuk yaşında olan Fatma ismindeki kızını nişanlamıştır.*" (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489). Fakat Hammer, başka bir yerde, ölümünden bir gün önce; "*Pâdişâhın damadı bulunan Yusuf Paşa'nın, o gece bir çocuğu dünyaya geldiğini bildirmek ve Sultan İbrahim'in kızı olan zevcesi ve torunları olan evladı namına affını istirham etmek üzere bir arıza yazdığını*" belirtmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1497). Dolayısıyla burada, Yusuf Paşa'nın Sultan İbrahim'in kızıyla evlendiği ve çocuğu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer taraftan, bu bilgiye istinaden düşülen dipnotta, "*Sultan İbrahim'in Yusuf Paşa ile nişanladığı kızı çok küçük olduğundan bu ifadenin yanlış olduğu düşünülmektedir.*" (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1497) diye belirtilmiştir. Yine, Mehmed Süreyya'nın "Sicil-i Osmanî"de aktardığına göre, Yusuf Paşa'nın Ahmed Bey adında yetişmiş bir oğlu, vefatında yanına defnedilmiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699). Dolayısıyla evlendiği ve çocuğu olduğu yönünde birkaç yerde bilgi verilmişse de Sultan İbrahim'in kızı çok küçük yaşta olduğundan bu bilginin yanlış olduğu, sadece söz kesildiği/nişanlandığı yönünde verilen bilgilerin doğru olduğu düşünülmektedir. Nitekim Yusuf Paşa'nın ölümünden sonra Fatma Sultan'ın Fazlı Paşa ile evlendiği görülmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'ne ait 29 Zilhicce 1056/5 Şubat 1647 tarihli evrakta, Fazlı Paşa ile evlenecek olan Fatma Sultan'a padişahın düğün günü hediye ettiği murassa at takımlarına yer verilmiştir (BOA, TS. MA.d, Nr. 10055, 29 Zilhicce 1056/5 Şubat 1647).

Girit Seferi'ne Tayin Edilmesi (1645)

Tarihi seyri içerisinde sırasıyla Minos uygarlığı, Mikenler, Dorlar, Roma, Bizans, Müslüman Araplar ve Bizans hâkimiyetlerinde kalan Girit (Tukin, 1945, s. 164-165; Tukin, 1996, s. 85-86), Dördüncü Haçlı Seferi'nden (1204) sonra Venedik hâkimiyetine geçmiştir. XVI. yüzyıldan itibaren de Osmanlı'nın zaman zaman fetih girişiminde bulunduğu bir ada olmuştur. Girit'in ilhak edilmesi düşüncesi çok uzun yıllar Osmanlıların kalplerinde yer etmiştir.³ Nitekim Sultan I. Ahmed ve IV. Murad devirlerinde de adanın fethi konusu tekrar gündeme gelmiştir. Özellikle Venediklilerin korsanlık faaliyetlerinde bulunmaları ve gelen geçen tüccar ve hacı gemilerini taciz etmeleri, bu seferde başlıca âmil olmuştur. Bununla ilgili olarak Naîmâ Tarihi'nde, "*Sultan Murad-ı merhumun Bağdad'dan avdetlerinden sonra Venediklilerin bazı İslam tüccar sefinelerini gasb ü nâ-bedîd edgeldiklerine mebnî izhâr-ı gayz ü gazabla azîm donanma*

³ Girit'in memalik-i Osmaniyeye ilhak edilmesi şevket-i Osmaniyenin etmam ve tahkimi için elzem görüldüğünden zabı ve istila tasviri öteden beri Osmanlıların kalplerinde yer etmiş idi." Bkz. Girit, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 54.

tedârüküne iştilgal eyledikleri ve Venedüklüler cânibinden arz-ı itizâr ve takdîm-i hedâyâ ü mebâliğ olundukca istinkâf etmekde oldukları...” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1638-1639) beyan olunmuştur. En nihayetinde Darüssaâde Ağası Sünbül Ağa'nın Mısır'a yolculuğu esnasında (1644) Malta korsanları tarafından şehit edilmesi ve mallarının gasp edilerek Girit'te satılması bardağı taşıran son damla olmuştur (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 239; Uzunçarşılı, 2011, s. 217).⁴ Bu durum Sultan İbrahim'i de çok öfkelenmiştir ve olaya dâhil olanlar hakkında İstanbul'daki elçilerden bilgi istemiştir.⁵ Nitekim Seyyah *Chardin* de bu olayın padişahı çılgına çevirdiğini belirtmiştir. Seyahatnamesinde aktardığına göre padişah, büyükelçileri ve vekilleri de dâhil olmak üzere İstanbul'da bulunan bütün Hıristiyanları yok etmekle tehdit etmiştir. Malta kadırgalarında bütün Hıristiyan ülkelerinden şövalyeler ve askerler bulunduğunu söyleyerek bütün milletlere karşı derin bir öfke duymuştur. Bu durum karşısında Babîâlî'de Venedik Büyükelçisi olarak bulunan *Mösyö Soranzo*, acilen divânın vezirlerine başvurmuştur. Malta Şövalyeleri arasında Venedik Cumhuriyeti'nin kulu olan hiçbir kişi bulunmadığını iddia ederek padişahın öfkesini kendisinden uzaklaştırmak istemiştir (Chardin, 2014, s. 79). Fakat gasp edilen mallar Girit'te satılığa çıkarılmıştır. Bu mallar arasında Türk atları da yer almış ve Venedik idaresi bunlardan vergi almıştır. Hâlbuki böyle bir şey Türk-Venedik antlaşmalarının hükümlerine aykırıdır. Hanya'da bu durumu gören bir rahip, “*cezireye (adaya) Türk atının ayağı bastığı alâmet-i hayır değildir*” demek suretiyle geleceği görmüştür (Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 56; Öztuna, 1994, s. 148). Bu âna dair Evliya Çelebi şunları aktarmıştır:

“(...)Malta gemileri... (...)Tam bir ay Hanya Limanı'nda konakladılar. Burada bütün malları, bütün küheylân atları, nur gibi parlayan bâkire taze kızları ve güzel köleleri gemiden dışarı çıkararak Hanya Kalesi'nde satıp bütün kızların bekâretlerini giderip bu kadar alçaklık ederler. Bazı işin sonunu düşünen papazlar, patrikler ve keşiş rahipler; “Vay biz bu Osmanlı kalyonunu, kızları ve atlarını bu şehirde görmemek gerek idik. Şimden gerü bu ada elden gitti. Zira kitabımızda öyle yazar ki bu Girit Adası'na Osmanlı kalyonu gele, atları gele ve kızları gele, ardı sıra Türk gelip gemisine ve atlarına binip kızlarıyla cima edip bu adada mülk edinip evlât sahibi ola” diye çelipapaslar feryat ederler.” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 168)

Sünbül Ağa olayının duyulması üzerine, savaşın şiddetli taraflısı olan ve küçüklüğünden beri Venediklilere kin besleyen Silahdâr Yusuf Paşa (Girit Seferi (1645-1669), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1977, s. 17), aradığı fırsatı bulmuştur. Nitekim *Hammer*, bu fırsatın ortaya çıkışına dair şu bilgiye yer vermiştir: Yusuf Paşa, doğum yeri olan Verana'da bir camii inşasını emretmiştir. Camiinin üzerine dönecek olan kiremitlerin Pulya'dan mı yoksa Macaristan'dan mı getirileceği kendisine sorulduğunda ise, “*cami yapılsın, gerekli olan kiremitleri vaktinde bizzat getireceğim*” demiştir (Girid, 1326, s. 54; Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 54; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489). Venedik Büyükelçisi bu cevabı, divâna, sulhun bozulacağına dalalet eder bir söz olarak arz etmiştir. Bunun üzerine Yusuf Paşa'nın Venedik aleyhine kini bir kat daha artmıştır. Akabinde Sünbül Ağa gemilerininin zapt edilmesi de Venedik hakkındaki niyetinin icraata dökülmesine vesile olmuştur (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489).

⁴ Sünbül Ağa, adamları ve yıllarca biriktirdiği zengin eşyası ile birlikte 1644 yılı Temmuz ayında yola çıkmıştır. Aynı gemide hacılar ve Mekke Kadısı Bursalı Mehmed Efendi de vardır. Gemi, yeterince silah ve koruma olmadan yola çıkmıştır. Bu yolculuğu haber alan Malta korsanları Girit'te beklemeye başlamışlardır. Gemi Girit'e yakın adalara eriştiğinde ansızın Malta korsanları görünmüştür. Korsanlar saldırıya geçmiştir. Bu esnada Sünbül Ağa vurulmuş, kadı esir düşmüştür. Gemideki 600 kişiden ancak 60'ı ancak sağ olarak esir düşmüştür. Korsanlar, zengin ganimetle kalyonu Girit'e götürmüşlerdir. Girit'teki Venedik valisi, pişkeş alıp korsanların karaya çıkmasına izin vermiştir. Haber İstanbul'a ulaşınca, ortalık ayağa kalkmış ve sefer kararı alınmıştır. Bkz. İnalçık, 2014, s. 252. Eldeki ganimetten Girit'teki kale muhafız ve ümerasına da vermişlerdir. Satılmak üzere Girit'e getirilen cariyelere de hakaretlerle bulunmuşlardır. Bkz. Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 56.

⁵ Geminin korsanlar tarafından ele geçirilmesi üzerine bütün Balyos'ların tercümanlarının sorguya çekildiği görülmektedir. Fakat bunların hadiseden haberleri olmadığı, bunu ancak düka ve Maltalıların yapabilecekleri ifade edilmiştir. Bkz. *BOA, TS.MA.e, Nr. 857/63, 1055/1645*.

Yusuf Paşa, Sultan İbrahim'in huzuruna çıkararak, ataları Sultan I. Ahmed ile Sultan IV. Murad'ın Girit'i fethetmek istediklerini fakat onlara nasip olmadığını, böyle bir zaferin kendisine nasip olacağını söylemiştir. Söylediği bu güzel sözler ve yönlendirmeler karşısında fazla direnemeyen Sultan İbrahim de Girit Seferi için onay vermiştir (Banoğlu, 1991, s. 36). Dönemin Şeyhülislamı Ebu Said Efendi'den de Venedik'e açılacak savaş ile ilgili fetva alınmıştır.⁶ Fakat bu kutlu seferden birkaç kişi dışında kimseye bahsedilmemiştir. Nitekim *Evliya Çelebi* bununla ilgili olarak, "*Mâna, şairin karnındadır.*" sözü uyarınca bu kutlu seferi saadetli padişah, Kara Mustafa Paşa vezir ve Şeyhülislâm Efendi bilir, başka hiç kimse ne tarafa sefer olacağını bilmezler idi." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 169) demiştir.⁷

30 Nisan 1645 tarihinde, yaklaşık yirmi beş sene sürecek olan bir savaşın başlangıcı için ilk adım atılmış⁸, Osmanlı donanması top atışları ve her zamanki törenlerle İstanbul Limanı'ndan ayrılmıştır (Zinkeisen, 2011, s. 397). Bu sefere kaptan-ı derya olarak tayin edilen Yusuf Paşa'nın bu görevine kara ve deniz askeri serdarlığı da ilâve edilmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1661-1662; Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699; Hammer-Purgstall, 2010, s. 1489; Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi, 2017 s. 63).⁹ Zinkeisen, Yusuf Paşa'nın bu göreve tayini sürecini şu şekilde anlatmıştır:

"Gerek kara kuvvetlerine gerekse deniz kuvvetlerine, Venedik'in en amansız düşmanı, padişahın müsahibi, devşirme olarak Yusuf adını alan ve sarayda sıradan bir baltacı ve bostancı iken önce silahdâr ve daha sonra kısa sürede vezir ve kaptan-ı derya makamlarına yükselen ve Sultan İbrahim'in üç buçuk yaşındaki kızını kendisine söz vermesi ile sultanın özel teveccühüne nail olan Dalmaçyalı Josef Maskoviç komuta ediyordu. Yanında kara birliklerinin komutanı olarak, Bağdat'ın fethi sırasında şehre ilk ayak basan kişi olarak özel bir saygınlığı olan Arnavut Hasan Paşa ve Yeniçeri Ağası Murad Paşa bulunuyordu." (Zinkeisen, 2011, s. 397).

Anadolu askeri için Çeşme Limanı, Rumeli askeri içinse Selanik toplanma yeri olarak belirlenmiştir (Uzunçarşılı, 2011, s. 218). Doksan parça gemi Selanik'e, altmış parça gemi Çeşme'ye gönderilmiş ve gemilere on beş bin kantar barut, elli bin gülle, elli adet top, cephan ve sair muhasara levazımatı yüklenmiştir (Kâtib Çelebi, 2018, s. 197; Cezar, 2011, s. 1967). Ayrıca elliye yakın tüccar gemisi kiralanmış ve bunlara erzak ve mühimmat yüklenerek donanmadan evvel yola çıkarılmıştır (Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 61). Yüz altı harp ve üç yüz nakliye gemisinden müteşekkil olan donanmada (Öztuna, 1994, s. 148), üç bin yeniçeri, on dört bin kapıkulu sipahisi, elli bin tımarlı sipahi yer almıştır (İnalçık, 2014, s. 320). Yusuf

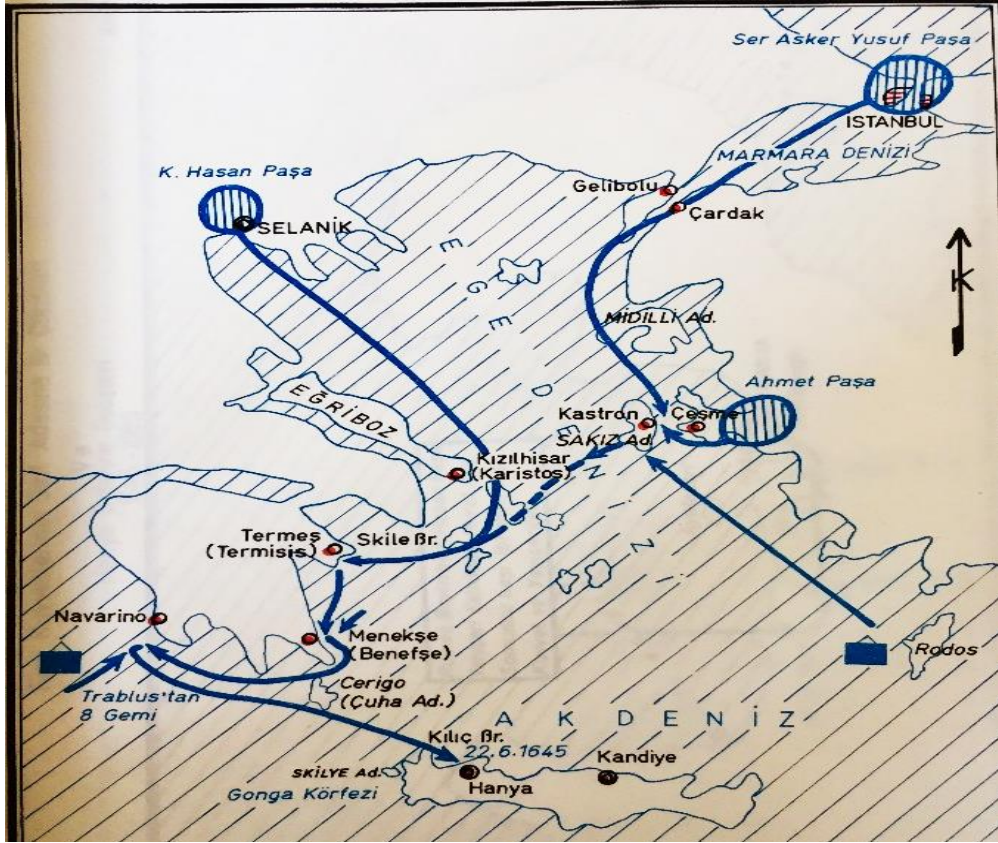
⁶ Şeyhülislam Said Efendi'nin vermiş olduğu fetva şu şekildedir: "*Sâbikan bir vilayet İslam diyarından olup, zaman içerisinde burasını kafirler işgal edip, camiler, mescidler, medreseler, mahfiller ve diğer yerleri sapık sapık ayınlı kafirler ile dolsa ve çeşitli işlerle yol kesip, hacıların, tüccarların geçeceği yolları kesip yağmacılık yapsalar, Din-i Muhammedi'ye, İslamiyet'e zarar verseler, her tarafa kötülüklerini yaysalar, Müslümanların Padişahı İslam gayreti gereğince adı geçen diyarı yere batası kafirlerin elinden alıp, İslam alemine katmaya kâdir olur mu? Beyan buyrula.*" *El-Cevap:* "*Allahü âlem, İslam Padişahının kâfirler ile sulh ve selâmet üzere olması o zamana doğru olur ki, bu selâmet ve emniyet bütün Müslümanlara menfaat sağlaya. Öyle olmaz ise, sulh asla doğru değildir. Menfaat görülüp devamlı veya geçici olduktan sonra, menfaati zamanda sulhun bozulması daha faydalı görülse elbette bozmak vaciptir ve çok lüzumludur.*" "...Hicretin sekizinci yılında Mekke üzerine varılıp, bizzat Hazreti Fahr-i Kainât Mekke gazasında bulunup fethettiler. Saadetlü Padişah dahi peygamber sünnetine uysunlar. Gazalarını Allah mübarek eylesin." *Ketebetül fakir el-Hakir.*" Bkz. *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 2008, s. 169-170.

⁷ Venedik Büyükelçisi, bu savaş ilanı haberlerinin ciddi olup olmadığını, Venedik'e yönelik gizli girişimler barındırıp barındırmadığını öğrenmek için bin bir hüner sergilemiş ve pek çok hediyeler vermiştir. Fransız Büyükelçisi, bu konuda gizli kapaklı işler döndüğünü ve Kandiye'ye karşı hazırlıklar yapıldığını kendisine söylemiştir. Fakat Venedik Büyükelçisi, Fransız Büyükelçisi'nin bu sözlerini göz önünde tutmayıp zaman zaman sadrazamın kendisine verdiği güvencelere kanmıştır. Bilgi için bkz. Chardin, 2014, s. 80.

⁸ Girit, Kösem Sultan'ın teşviki, Yusuf Paşa'nın gayretiyle başlatılan ve yirmi beş yıl sürecek olan kuşatma ile İslamiyet'in hüküm sürdüğü üç kıtanın ortasında Hristiyan kalesi olmaktan çıkacak ve Osmanlıların eline geçecektir (1669). Bkz. Lamartine, t.y., s. 1242.

⁹ "*Sâbikâ Harem-i Hümayûn'da mukarreb-i hazret-i hünkâr olan Silahdâr Yusuf Ağa taşra çıkdıkda kapudan olmuşdi. Donanma askerine dahi serdâr ta'yîn buyurulup...*" Bkz. Kâtib Çelebi, 2018, s. 196.

Paşa, yol üzerinde Sakız'a ve diğer yerlere uğrayarak birkaç gemi daha zapt etmiştir. Tunus, Cezayir ve Trablusgarp taraflarından da bir hayli gemi gelmiştir (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1493; Rasim, 1999, s. 743; Öztuna, 1994, s. 148). Nitekim Evliya Çelebi, “Cezayir, Tunus ve Trablus’a 12.000 altın barut ücreti gidip; “Evvel-baharda kapudan paşaya gelip katulasız” diye fermanlar gitti, onlar da hazır olmada” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 169) demiştir. Yüz altı parça savaş gemisi ve muhtelif nakliye gemilerinden oluşan donanma, 7 Haziran 1645 günü Navarin Limanı’na demirlemiştir. Burada Malta seferi için emirler okunmuş, eksikliklerin giderilmesi buyurulmuştur. Anadolu ve Rumeli askerinin birleşmesiyle de hazırlıklar tamamlanmıştır (Eickhoff, 1991, s.150).

Kroki 1: Girit Seferi ve Deniz Harekâtı (1645)

(Girit Seferi (1645-1669), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1977, s. 22-23)

Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, 30 Nisan 1645'te Malta üzerine sefere çıktığını ilan edip İstanbul'dan ayrılmışsa da donanma 20 Haziran 1645'te Navarin'den hareket ettikten sonra seferin asıl yönünü açıklamış ve Girit'in fethine girişildiğini ilan etmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1667; Uzunçarşılı, 2011, s. 218). Asıl hedefin Girit olduğunu kumandanlara hatt-ı hümayunu okuyarak açıklamıştır (Kâtib Çelebi, 2018, s. 197; Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 214).¹⁰ Bundan sonra donanma, 23 Haziran günü, Hanya'nın kuzeybatısındaki Aya Todori Adası

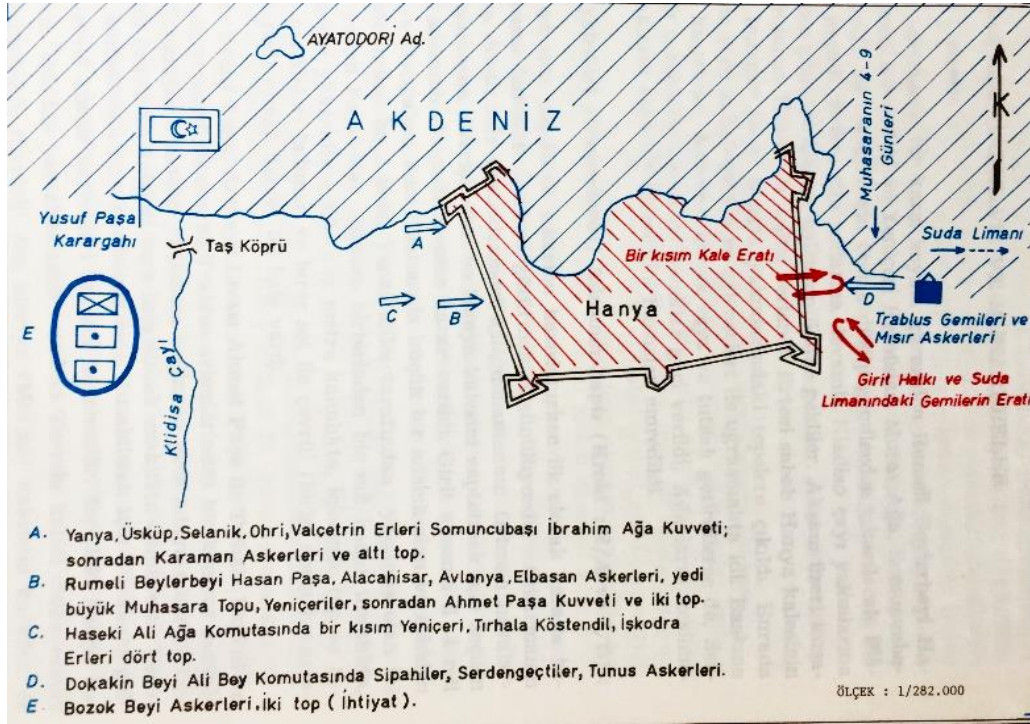
¹⁰ "...mâh-ı mezbûrun yirmi beşinci günü (20 Haziran 1645) limandan çıkılıp herkes engine salınur kıyâsında iken beğler ve kapudanlar da 'vet olunup Girit Seferi'ne me'mûr oldukları hatt-ı şerîfi ibrâz ve mazmûnunu i'lâm ve keşf-i râz edüp..." Bkz. Kâtib Çelebi, 2018, s. 197.

"(...)Avarin limânından çıkılıp herkes engine salınur kıyâsında iken beyler ve kapudanlar da 'vet olunup Girit seferine me'mûr olduklarına hatt-ı şerîf ibrâz ve mazmûnunu i'lâm ve keşf-i râz idüp feth-i memâlik-i Girit niyyetine Manya burnuna doğru gîtdiler.." Bkz. Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-938.

"(...) ümerâ-yı deryâ ve kapudânlar da 'vet olunub Girit Seferi'ne me'mûr olduklarına hatt-ı hümayun şevketlü makrûnu ibrâz..." Bkz. Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi, 2017 s. 63. Ayrıca bkz. Hüseyin Kami Hanyevi, 1288, s. 209-211; Cezar, 2011, s. 1967; Danişmend, 1972, s. 394-395.

önüne gelmiş ve Girit sahiline çok yakın olan bu adadaki iki kale¹¹ iki günde zapt edilmiştir (Gülsoy, 1997, s. 29; Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 218).¹² Ertesi gün karaya asker çıkarılmıştır. Yusuf Paşa, yerli halka iyi muamelede bulunulmasını emretmiştir. Ayrıca zararlı faaliyetlerden kaçınılmasını, ağaç kesenlerin dahi cezalandırılacağını ilan etmiştir. Venedik idaresinden usanmış¹³ olan Rumlar da bu muameleden dolayı Türkleri iyi karşılamışlar, hatta orduya zahire getirerek hizmet etmişlerdir.¹⁴ *Kâtip Çelebi*, “Fezleke”sinde bu duruma dair şu ifadeler yer vermiştir:

“(…)Serdârın hüsn-i tedbîrinden biri bu oldu ki, giriftâr-ı gâzîyân olan re‘âyâ ve ehl-i karyenin etfâl ve nisvânı getirüldükde getüren gâzilere in‘âm u ihsân idüp giriftârları âzâd idüp ihrâk-ı memâlik ve kat‘-ı eşcâr ve katl-i esîrden ‘askeri men‘ eyledi. Anlar ki, ‘âkıbet-i kâr mülâhazasında kâsırlar idi, serdâr-ı kâm-kârın bu re‘yini pesend itmezlerdi. Zîrâ kal‘anın metânetin ve ‘askerin killetin görüp aslâ fethin hâtıra getirmezler idi. Ammâ cenâb-ı serdâr-ı devlet-yârdan bu merhameti istimâ‘ iden ahâlî-i memleket her taraftan orduya gelüp zahîre ile hidmet eylediler. Ve ‘asker-i İslâm’a mâ‘il ve cezîre anların olmağa kâ‘il oldular.” (*Kâtip Çelebi*, 2007, s. 938).

Kroki 2: Hanyâ Kalesi Kuşatması ve Kalenin Teslim Olması
(Girit Seferi (1645-1669), Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, 1977, s. 22-23)

¹¹ Venedikliler, Aya Todori Adası'nda iki kale inşa etmişlerdir. Birisi yüksek bir yerde, diğeri sahilde olup liman yerini muhafaza etmiştir. Bkz. Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 215-216.

¹² “Girit Cezîresi’ne karîb üç dört mil müdevver bir cezîre var idi ki iki tarafında yalın kaya üzerinde binâ olunmuş, araları bir mil iki hisâr Hanyâ’nın nigehbânı idi. Guzât-ı İslâm berr ü baherden hücum edüp yukarı hisârı dört sâ‘ade teshîr etdiler. Küffâr aşağı hisâra girüp gece birer mikdâr asker sefâyinden çıkup sandallar ile cezîre-i mezbûreye geçüp Rebi‘ülâhırın yirmi sekizinde (23 Haziran 1645) muhâsara etdiklerinde küffâr kapu yanından bir lağım atup yanında bulunanları şehîd eyledi. Ba‘dehü guzât hücum edüp kal‘ayı aldılar. Küffârı kılıçdan geçirüp ba‘dehü donanma safâ-yı hâtır ile Aya Todori Limanı’nda âsûde oldu...” Bkz. Kâtip Çelebi, 2018, s. 197.

¹³ Hüseyin Kâmî Hanyevî de eserinde, Girit ahalisinin Venedik idaresinden hoşnut olmadığını belirtmiştir. Bkz. Hüseyin Kâmî Hanyevî, 1288, s. 217.

¹⁴ Yusuf Paşa, askerın tutup getirdiği çocuk ve kadınları iade, esirleri öldürmekten koruma, ağaç kesme, yakma ve yağmalama gibi teşebbüsleri men etmiştir. Bu muamele kale ehlinin dikkatini çekip Osmanlı tarafına meyl etmeye, hatta orduya gelip yiyecek getirerek hizmet etmeye başlamışlardır. Bkz. Rasim, 1999, s. 744.

Karaya çıkıldıktan sonra gerekli hazırlıklar yapılmış ve 27 Haziran'da Hanya muhasarasına başlanmıştır (Cezar, 2011, s. 1967; Emecen, 2000, s. 276). Hanya kalesi çok müstahkem olduğundan muhasara uzun sürmüştür. Muhasaranın 45'inci ve 52'nci günlerine isabet eden iki genel hücumda ağır zayıflar verilmesi, askerde hem üzüntüye sebep olmuş¹⁵ hem de kuşatmanın kaldırılıp geri dönüleceği hissi uyandırmıştır. Fakat Yusuf Paşa'nın yaralı askerleri teker teker ziyaret edip onlara ihsanlarda bulunması ve yine hayatını kaybeden askerlerin oğulları ve kardeşlerine tımar tevcih etmesi askerinin moralini yükseltip hırslandırmıştır. Ayrıca beyleri, kumandanları ve bölük ağalarını çağırıp hediyeler vererek onların gönüllerini de almıştır (Adıyeke, 2002, s.739). Bu âna dair *Kâtib Çelebi* şu ifadelerle yer vermiştir:

"(...)Ekser-i ümerâ düşüp kalanlar dahi mecrûh u dembeste idi. Ammâ serdâr şevket ü cür'et ile hendekte oturup 'askere in'âmîlar ve terakkîler ve tîmârlar virmekle nevâzişler eyledi. Sîm ü zeri kîse kîse her bölüğe virüp merdâne hareket göstermekle cümlesi pâ-y-ı sebât üzre gelüp hemân sâ'at torba ve garâr ve hâkle lağım atıldığı ser-i burcda meteris idüp râyât-ı İslâm'ı ser-i burca dîkdiler." (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 954).

Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa, bu faaliyetlerinden sonra üçüncü bir genel hücum için hazırlıklar yaparken 19 Ağustos 1645'te Venedikliler, böyle bir genel hücumu daha geri püskürtemeyeceklerini anlamışlar ve gönderdikleri elçilerle kaleyi teslim teklifinde bulunmuşlardır (Adıyeke, 2002, s. 739). *Kâtib Çelebi*, Osmanlı askerinin kudretini düşmanın gözünden, *"(...)biri düşse yerine bin biter ve biri on düşmene yeter..."* *"(...)Pençelerinden halâsa çâre ancak teslîm-i hisâr iledir."* şeklinde tarif ederken, Venediklilerin teslimiyetini şu ifadelerle anlatmıştır:

"(...)Temâm elli dört gün muhâsara olunup ser-i burca meteris ile çıkıldı. Rûz-ı düşenbih yine yürüyüş tahmîn olunmuşiken cünûd-ı Frenk gördi ki, sa'y u güşiş ile olmaz, bunların biri düşse yerine bin biter ve biri on düşmene yeter. Husûsâ câsûsları serdârın merdâneliğın görüp söylerdi. Mel'unların dizdârları ve kapudânları ve topçuları ekser helâk olup mukarrer bildiler ki bir dahi bu kavim yürüyüş iderse hâh nâ-hâh hisârı alurlar. Pençelerinden halâsa çâre ancak teslîm-i hisâr iledir." (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955).

Yapılan görüşmeler neticesinde, kaleden ayrılacakların can ve mallarına dokunulmayacağı, istedikleri yere gidebilecekleri konusunda anlaşmıştır. Kalede kalanlara da can ve mal güvenliğini sağlayan aman-nâmeler verilecektir:

"(...)ümerâ-i Frenkden dahi iki maslahat-güzâr çıkup huzûr-ı serdâra geldiklerinde evvelâ gidecek küffârın başına ve mâlına ve 'ıyâline kimesne değmeyüp gemiler ile memleketlerine gitmeğe bir emir virdiler. Ve ehl-i şehre dahi mâl ve 'ıyâl ve hânelerine kimesne 'alâka itmeyüp herkes emlâkinde âsûde hâl olup sâ'ir re'âyâ-ı Memâlik-i Mahrûsa gibi geçineler diyü bir emir dahi virildikde kalbleri mutma'in oldı. Ve bu iki elçiye hil'at-ı fâhire giydirdiler." (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955).

Bu şartlar doğrultusunda Venedikliler, hiçbir saldırıya uğramadan iki gün içerisinde üç kadırga ve iki burtuna mallarını yükleyip Hanya'dan ayrılmışlardır (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955; Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 79; Uzunçarşılı, 2011, s. 218). Yapılan bu barış ve teslim anlaşmasından sonra kale elli dört günlük muhasaranın ardından Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı askeri 22 Ağustos'ta kaleye girerek Hanya'yı teslim almıştır (*Kâtib Çelebi*, 2007, s. 955).

Girid, Mazisi-Hali-İstikbali (1328) adlı eserde de ifade edildiği üzere, *kale burçlarında okunan Ezân-ı Muhammedî, göklere yükselerek ervâh-ı şühedaya zafer haberini müjdelemiştir* (s. 80).

¹⁵ *Kâtib Çelebi* kuşatma ânıyla ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir: *"Muhâsaranın kırk beşinci günü evvel def'a yürüyüş etdiler. Fetih müyesser olmadı. Elli ikinci günü tekrâr yürüyüş edüp ser-i burca nasb-ı a'lâm olunmuşiken giri döndüler. Hayli âdem düşüp askere ye's gelmişidi..."* Bkz. *Kâtib Çelebi*, 2018, s. 198.

Fethin dördüncü günü cuma namazından sonra Kapucular Kethüdâsı Hüseyin Ağa ve çorbacıardan Ömer Ağa, fetih haberini vermek üzere İstanbul'a gönderilmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956).¹⁶ Hanya'nın fethi haberi İstanbul'da büyük bir sevinç yaratmıştır. Sultan İbrahim, kalenin fethi üzerine Yusuf Paşa'ya değerli bir samur kürk ve çok değerli, mücevherlerle süslü bir hançer göndermiştir (Zinkeisen, 2011, s. 520).¹⁷ İstanbul'da üç gün üç gece donanma ferman etmiştir. Haliç ve Galata'da büyük çırağan şenlikleri yaptırmıştır (Cezar, 2011, s. 1968; Emecen, 2000, s. 276). Fethin sonrası duruma dair *Kâtib Çelebi* şu ifadelerle yer vermiştir:

“(…)Recebin on dördüncü günü müjde-i fetih ile irsâl olunan geştî pâ-yi tahta vâsıl olup evvelâ vezîr-i a‘zama varup nevâziş ü iltifât ile behre-yâb olduktan sonra âsaf-ı Rûşen-zamîr hamd u senâ iderek ağaları alup cenâb-ı pâdişâhiye götürüp ‘arz-ı serdârı huzûr-ı humâyûna ulaşırdıkdâ pâdişâh şükürler idüp gelenlere hüsrevâne hil‘atler ile behremend buyurdu. Fi’l-hâl şehir donanması emr idüp serhadlere ve Memâlik-i Mahrûsa hükkâmına evâmîr irsâl buyuruldu ki, bu feth-i celîl için üç gün donanmalar ideler. Ba‘dehû Kapucular Kethüdâsı Hasan Ağa kılıç ve kaftan ile cenâb-ı serdâr-ı devlet-yâra irsâl olundu. Ve ‘asker Benefşe iskelesine varup serdârdan ne haber gelür ise münkâd olmağa Vezîr Ahmed Paşa'ya ve sekbân-başıya hatt-ı humâyûn varup Anadolu ve Karaman ümerâsı ‘askeri ile girü döneler. Serdâr meremmât-ı hisârda iken fethin sekizinci günü ümerâ-i bahrdan beş bin kadırgaları ile ve beş şayka ile Eğriboz'a gönderildi ki anda olan beylik zahîreyi ‘askere yetiştirerler. Fethin on beşinci günü serdâr sarâydan çıkup otağa geldi. Evvelâ yeniçeri ve sâ‘ir ehl-i vezâ‘if ‘ulûfeleri virilüp dîvân düzülde. Vüzerâ ve ümerâ ve ağayân ve sâ‘ir zâbitlere fetih hil‘atleri giydirildi. Temâm nevâziş ü eltâfdan sonra cümlesi dâmen-bûs idüp yerlü yerine gitdiler.” (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956-957)

Hanya Kalesi'nde bulunan on bin Venedikli'den ancak bin nüfusu Kandiye'nin Suda sahiline gitmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956; Girid, Mazisi-Hali-İstikbali, 1328, s. 79). Serdâr Yusuf Paşa'nın şehir ve pazar alanlarında dolaştığı esnada dükkânlar açılmıştır. Akşamları herkes evlerini ve dükkânlarını kandiller ve meşaleler ile süslemişlerdir (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 181). Reayaya musallat olan ayaktakımı kimseler uyarılmış ve yapılan duyuruda, “herkese icâzetdir, emlâkine mutasarrıf olup sâye-i zill-ı İlâhîde huzûr eylesin” denmiştir. Kâtib Çelebi'nin de belirttiği üzere, *şehir halkı bundan sonra kılıç korkusundan emin olup her biri kendi âlemi ile âsûde hâl olmuştur* (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956).

Hanya Kalesi'nin Serdâr Yusuf Paşa tarafından fethi sırasında kale burçlarından ezan sesleri yükselirken, anane mucibince fetih timsali olarak kalenin en büyük kilisesi olan “Saint Nicolas Kilisesi”, Sultan İbrahim adına “Hünkâr Camii” adıyla ibadete açılmıştır. Kitâbesinde; “*Cezire-i Girit'te Hanya Kalesi'nde Sultan İbrahim hatibi olan Merhum ve mağfûrunleh Abdülaziz Efendi'nin hayratıdır. Ruhi çün el-Fatiha. 1179 (1765-66)*” yazılıdır. Kitabeden de anlaşılacağı üzere Abdülaziz Efendi, Girit Adası'nın kuzeyinde bir liman şehri olan Hanya Kalesi'nin içindeki Sultan İbrahim (1640-1648) Camii hatipliğini ifa etmiştir (Hafız Hüseyin Ayyansarayi, 1978, s. 51).

Hanya'da bulunan üç ana kilise, meşhur evkaflarıyla tanınmış, bütün duvarları mermerden yapılmış, nakışlı, içi ve dışı türlü resimlerle süslenmiş devrin ibret verici eserleridir. Bunlardan çok eski bir mabet olan “Saint Nicolas Kilisesi”, “Hünkâr Câmii” adıyla camiye çevrildikten sonra mihrap ve minberi düzenlenmiştir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956; Mustafa Naîmâ Efendi, 1968,

¹⁶ Hammer de Kapıcılar Kethüdâsı Hüseyin Ağa ile yeniçeri ümerasından Ömer Ağa'nın kalenin teslim olduğu müjdesiyle İstanbul'a gönderildiğini belirtmiştir. Bkz. Hammer-Purgstall, 2010, s. 1495. *Yılmaz Öztuna* da İstanbul'a müjdeyi verenin Hüseyin Ağa olduğunu belirtmiştir. Bkz. Öztuna, 1994, s. 150.

¹⁷ Kapıcılar Kethüdâsı, Padişah tarafından, samur kürklü bir hil‘at ve bir murassa kılıç götürmek üzere serdarın yanına dönmekle görevlendirilmiştir. Bkz. Hammer-Purgstall, 2010, s. 1495.

s. 1691). İlk cuma namazı burada kılınmış ve bütün gaziler fethinde buldukları için Hudâ'ya şükretmişlerdir (Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 181).

Hanya'da bulunan diğer iki büyük kiliseden biri Yusuf Paşa'ya, diğeri de Musa Paşa'ya ithaf edilmiş, "Francesco Kilisesi"; "Yusuf Paşa Câmii" ve "Saint Sava Kilisesi" de "Musâ Paşa Câmii" adını almıştır. Bu mabetler putların kirinden ve taşkın halkın mezarlığından temizlenip, top delikleri tamir edilmiştir. Bu câmilere gazâ malından büyük vakıflar tayin olunmuştur. İki hamam yapılması için de bir mutemede tenbih ve tayin buyurulmuştur (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956; Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1691).

Fethin üçüncü günü kalenin harap olan yerleri onarılmış ve İslâm askerleri yerli yerine yerleştirilmişlerdir. Kale, evvelkinden daha fazla sağlamlık ve dayanıklılık kazanmıştır (Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 181). Serdâr fermanıya, kaleye cephane olmak üzere yalnız iki bin beş yüz kantar barut konulmuştur (Kâtib Çelebi, 2007, s. 956).

Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin *Tevârîh-i Cezîre-i Girid* adlı eserinde Hanya'nın fethinden sonra kalenin yıkık yerlerinin ve su kemerlerinin kısa sürede onarılmasıyla ilgili olarak şu bilgilere yer verilmiştir:

"Fethin üçüncü günü herkes kale muhâsarasında ne yerden metrîse girdi ise fermânı dahi öyle emr edip Murad Ağa feth olunan gediğe Samsuncıbaşı lağımdan atılan duvara, Köstendil ve Tırhala askerleri Ali Ağa ile ebvâb-ı hisâra ve Amasya Beyi Ahmed Paşa Hanya'ya gelen su kemerlerine ta'yîn olunup üstâd mî'mâr ve neccârlar gedikler ve harâb olan yerleri tecdîde ihtimâm edip altmış günde bu maslahatı gâyete erdi." (*Tevârîh-i Cezîre-i Girid*'den aktaran Cengiz, 2018, s. 156-157).

Yusuf Paşa, kalenin muhafazası için yeniçeri, sipahi ve topçu arasından on iki bin askeri burada bırakmıştır. Rumeli Beylerbeyi Hasan Paşa'yı da kale komutanı olarak tayin etmiştir (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 240; Uzunçarşılı, 2011, s. 217). Kale muhafazası dışında kalan askerlerin gemilerine binmeleri emredilmiş, Tunus, Cezayir ve Trablusgarp askerleri de terhis edilmiştir. Hazırlıklarını tamamlayan Yusuf Paşa baştardasına binerek İstanbul'a doğru hareket etmiştir (Gülsoy, 2004, s. 45).

Hanya Kalesi'ni fethederek "Hanya Fâtîhi" unvanını alan Yusuf Paşa, savaş sırasındaki tutumu ve alicenaplığı ile dikkat çekmiş, bölgedeki ekonomik ve ticari yapıyı değiştirmemek adına olsa gerek bu yapıya çok fazla müdahale etmemiştir (Oral, 2008, s. 396). Fetihle ilgili olarak, "*Gazâyı evvel*" ve "*Gazamız vâki oldu*" şeklinde tarihler düşülmüştür.¹⁸ Nitekim Musa Paşa kâtiplerinden Fahri Efendi, "gazâ-yı evvel" tabirini kullanmış, Müverrih-i fetih Pîri Paşazâde Hüseyin Bey de bu önemli güne dair şu mısraları yazmıştır:

¹⁸ "...*Anda bulunan erbâb-ı irfân bu fethi bir iki târîh dediler. Biri "gazâ-yı evvel", biri "gazamız vâki oldu"...*" Bkz. Kâtib Çelebi, 2018, s. 198.

“Sipâh-ı Rum’a sordum fethin oldum

Didiler fethine târîh, “gazâmız”

Âsaf-ı ‘adl Silahdâr Paşa

Feth ile oldu kamudan efdal

Girid’e geldi ‘acîb himmet idüp

Yakdı küffâr başına müşkil

Oldı himmetle, şecâ‘atle yiğüt

Cümleden ekrem ve efram ve ekmel

Hanya’nın fethine hatîf

Didi târîhin, “gazâ-yı evvel”

“Aldılar ‘asker Girid’i seyfle”

“Aldı hısnını Girid’in cengle Yusuf Paşa” (Kâtib Çelebi, 2007, s. 964)

Yusuf Paşa’nın Ölümü

Naîmâ Tarihi’nde de detaylı bir şekilde aktarıldığı üzere 17. yüzyılda devlet yönetiminde bulunan adamların ve kurumların birbirine muhalefet ettiği ve bu yüzden kutuplaşmaların olduğu görülmektedir. Devlet adamları arasında vaki olan muhalefet, padişahın en alt tabakaya kadar bütün insanları etkilemiştir. Sadece etkilemekle kalmamış, zaman zaman büyük olayların dahi ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanan bu olaylar esnasında kimi başarılı devlet adamları canlarından olmuştur. Bu nedenle kaleme alınan siyasetnamelerde¹⁹ de devlet adamlarının birbirleri arasındaki geçimsizliğine dikkat çekilmiştir. Siyasetname yazarlarına göre yaşanan bu hadiseler, devletin zayıflamasındaki temel faktördür. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına neden olmuşlardır. Bu nedenle siyasetnamelerde yer alan öğütlerde padişahların çok akıllı ve erdem sahibi olmaları, devletin bekası ve halkın rahatı için zaruri görülmüştür (Bolat, 2012, s. 95). Fakat Sultan İbrahim, bu vasıflara sahip bir padişah olmamış ve bizzat silahdârlığa getirdiği Kaptan-ı Derya Yusuf Paşa’yı, ona muhalefet edenlerin sözlerine uyarak idam ettirmiştir.

Yusuf Paşa, Hanya Kalesi’nin fethedilmesinin ardından 20 Kasım 1645’te iki kadirge ile İstanbul’a dönmüştür. Elde ettiği büyük başarıdan dolayı burada Sultan İbrahim’in iltifatlarına mazhar olmuştur (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54). O zamanın rütbe ve nişanından sayılan hil’at ve iltifat ile ödüllendirilmiştir (Rasim, 1999, s. 744). Fakat saray entrikaları neticesinde sonu ölümle bitecek olan bir süreç başlamıştır. Nitekim Yusuf Paşa’nın rakibi olan ve onun Hanya’nın fethi ile kazandığı büyük saygınlığı kıskanan Sadrazam Sultanzâde Mehmed Paşa²⁰, esasında Yusuf Paşa’nın Girit’te büyük ganimetler kazandığı fakat bunları İstanbul’a getirmediği yönündeki telkinleriyle, kendisi hakkında bir idam fermanı hazırlanmasında etkili olmuştur.

¹⁹ Siyasetnameler ile ilgili bilgi için ayrıca bkz. Levend, 1962, s. 162-169.

²⁰ *Naîmâ Tarihi*’nde Mehmed Paşa ile ilgili olarak şu ifadeler yer verilmiştir: “Sîmin Mehmed Paşa, Kara Mustafa paşadan sonra vezir-i âzam olup her hususta pâdişâhın arzularına evet diyerek mızacırlık yolunu tutup, her hafta pâdişâh-ı âlempenah hazretlerine para ve eşya ve nice kıymetli hediyeler verip pâdişâhın; gönünü eder ve hediyeyle alıştırdı. Kendileri dahi, memuriyet sahiplerinden, ileri gelenlerden hesapsız para alup, hâkimleri kısa zamanda azleder ve değiştirdi.” Bkz. Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1712.

Başlangıçta Mehmed Paşa, Yusuf Paşa ile birlik olup kendisiyle iyi muhabbet içerisinde olmuştur. Fakat yüksek memuriyet ve rütbelerde bulunanlar arasında haset ve düşmanlık olduğundan birbirlerinin eksikliklerini de aramışlar, bunu kullanmak için fırsat gözetlemişlerdir. Ne zaman ki Yusuf Paşa Hanya'yı fethedip padişah huzurunda evvelkinden fazla itibar ve iltifat görmüş, o zaman kendisi aleyhinde birtakım tertiplere girişilmiştir. Sadrazam Mehmed Paşa, *Naîmâ*'nın deyimiyle, *sadrazamlık elden gidiyor korkusuyla eteğini beline dolayıp* onu padişah yanından uzaklaştırmaya çalışmıştır. Hatta daha Yusuf Paşa seferden İstanbul'a dönmeden önce kendisine Mısır Beylerbeyliğini vermek üzere hatt-ı hümayun çıkarıp, Hanya'dan Mısır'a gitmesi için ferman göndermek üzere iken, Yusuf Paşa gelmiş ve padişahın ayağına yüz sürmüştür. Bu suretle Mısır'a göndermek tedbiri suya düşmüştür (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1712).

Sadrazam Mehmed Paşa, Yusuf Paşa'yı İstanbul'dan uzaklaştırmaya muvaffak olmayınca Hanya'dan birkaç esirle iki adet düzgün kırmızı mermer sütundan başka önemli bir hediye getirmemiş olan Yusuf Paşa'nın pek çok mal ve para elde ettiği halde sadece bunları getirdiğini öne sürmüştür. Bu anlamda şu ifadelerle yer vermiştir:

"-Şevketlü pâdişâhım! Bu kadar hazîne ve büyük miktarda mal sarf edip, her ne istedi ise verilüp diriğ olunmamışken bir kuru kaleyi sulhen alıp, içinde olan kâfirleri bu kadar kere yüz bin altın ve cevahir ve nadir şeyler ile sağ ve salim gemilere koyup kâfirler memleketine yollamak akıllı işi midir? Meğerki kendisi küffârı gizlice haklayup, büyük paralar almış ola... Ve illâ bu kadar büyük ganimetleri boş yere elden çıkarmak revâ mıdır? Devlet hazînesinden bu kadar kese sarf olunup ve bu kadar bin kimse şehit olup karşılığında bir boş kale ki her sene muhafızlarına bu kadar bin kuruş İstanbul'dan gitmeğe muhtaç olur, fethettim deyû padişahıma iki mermer direk getirmek bir iş midir? Masraf kadar da hazine alınmayan iş, iftihara lâyük hizmet midir? Zannım budur ki kâfiristana yolladığı kâfirlerden, pek çok mal ve cevahir almıştır. Sorulur ve tahkikatta ısrar buyurulursa meydana çıkardı." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1712-1713).

Evliya Çelebi de Yusuf Paşa aleyhindeki girişimi şu şekilde aktarmıştır:

"Kin güdücü ve çekemeyen ikiyüzlüler Yusuf Paşa'yı padişaha şikâyet edip;

"Padişahım Yusuf Paşa lalan, Hanya hâzinesinden üç husre vanî küp altın, üç milyon Kârün malı ve bir keçelerle sarılmış altın direk aldı, padişahıma denizde damla ve güneşte zerre vermeyip onları gizledi" derler." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184).

Sultanzâde Mehmed Paşa, sarf ettiği sözlerle padişahın para ve eşya hırsını tahrik ederek Hanya Fâtihî'ni gözden düşürmeye çalışmıştır. Sultanzâde'nin tesiri altında kalan padişah, Yusuf Paşa'yı tevkif ettirdiyse de Cinci Hoca ile valide Kösem Sultan'ın ricaları neticesinde kurtulmuştur. Bu âna dair *Naîmâ* şunları aktarmıştır:

"Bu sözler, padişahın kalbini değiştirip, fütuhat malı istemek için Yusuf Paşa'ya gazab sureti gösterip, Bostancıbaşıya: "Al şunu!" deyû hapsi için ferman ettiler. Ama Hoca Efendi, valide Sultan hazretleri ile birleşerek kurtarmağa çalıştılar:

"-Padişahım! Hanya gibi bir kale fethi hizmetinde bulunan kulunuzu mal isteme adıyla hapsetmek, şân-ı mülûkâneye (padişahlık şanına) düşer bir şey değildir, diğer vezir ve asker kullarınızın kalbini nefret ettirmekten başka, din düşmanlarının sevineceklerinde şüpheler yoktur." deyüp, affettirip yine padişahın lütuflarına mazhar olup, dinin ileri geleninin nevaşi eliyle okşadılar." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1713).

Bu hadise esnasında, Hanya fethinin güçlüğü ve fethin gecikmesi, askerin yorgunluk göstermesi ve hastalığı hususları gündeme geldiğinde bunu bir intikam fırsatı olarak gören Yusuf Paşa,

mühimmat ve asker göndermede sadrazamın kusurlu olduğunu öne sürerek şu ifadelere yer vermiştir:

“Padişahım! Başlangıçta bu sefere vezir-i âzâmın rızası yoktu. Galata’da olan balyos (Venedik elçisi) kendisine altmış bin flori vaad edip Girid’e gidişi geri bırakmak için müracaat etmişti. Bu yüzden bu seferi hoş görmeyüp, mâni olmağa çalıştı. Mâni olamayınca mühimmat ve asker ve diğer lâzım olan şeyler ile imdat hususunda bilerek kusur işleyerek, geciktirmeğe sebep olduktan başka, şimdi kulunuza düşmanlık edüp idamım için paçaları sıvamıştır.” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1714)

Dolayısıyla Yusuf Paşa, Girit Seferi’nden önce Venedik Büyükelçisi tarafından 60 bin flori vaat edildiği için Mehmed Paşa’nın bu sefere muhalefet ettiğine dair karşı bir ithamda bulunmuştur. Bunun üzerine Sultan İbrahim, bunları kendi huzurunda bir araya getirip yüzleştirmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1713; Cezar, 2011, s. 1969; Feridun Emecen, 2000, s. 276). Yusuf Paşa, korkmadan ilk söylediklerini tekrar edip sadrazamın önünde olanları evvelki gibi anlatmıştır.

Kuvvet ve istiklâline mağrur olup, kendi sadaretine zeval ihtimali vermeyen Sultanzâde, Yusuf Paşa’yı azarlayarak: “Niçin böyle söylersin? Ne makule (ne çeşit) işte kusur olundu? Arz eylediğin hususların hangisine müsaade olunmadı? Celepliği koya!” şeklinde cevap vermiştir. Daha sonra Sadrazam divâna gitmiş, kazaskerlerle otururken Kapıcılar Kethüdası Mehmed Ağa ile müsâhib Acem Mîr Mehmet Ağa gelmiş ve bir hatt-ı hümayun sunmuşlardır. Bu hatt-ı hümayunda: “Lalam Mehmed Paşa! Mührümü şimdi göndersin!” yazılmıştır (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1714). Dolayısıyla Sultan İbrahim, Sultanzâde’yi sadareten uzaklaştırmıştır (17 Aralık 1645) (Cezar, 2011, s. 1969; Emecen, 2000, s. 276).²¹

Padişah, her ne kadar Sultanzâde’yi görevden almışsa da onun Yusuf Paşa için söylediği sözler zihninden çıkmamıştır. Diğer taraftan Yusuf Paşa’nın aleyhinde söylentiler de devam etmiştir. Nitekim aşırı yağmacı ve ihsanı çok olan asrın cömertlerinin ihsanına alışmış olan padişah yakınları, Yusuf Paşa’dan çok şey ümit edip, *“büyük bir kale fetheyledi, eliyle bu kadar bin kese sarf olundu, pek çok mala mâlik olduğuna şüphe yoktur. Hiç olmazsa birkaç esir hediyesini alırsız”* düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Ama Yusuf Paşa dindar ve namuslu olmakla birlikte ne kimseden haksız yere mal almış ne de başkasına korkarak ve cömertlikle bir şey vermiştir. Yusuf Paşa, kuvvetli ve doğruluk ile padişahın lütfuna mağrur olup, cömertlik kapısını kimseye açmadığından, halk da muhabbet ve iyi düşünüş kapılarını kapayarak onun muhalifleri tarafını tutmuştur (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716).

Padişah yakınları, Yusuf Paşa’nın tavırlarını, ayıp ve noksan sayarak daima padişaha kötümeye başlamışlardır. Özellikle din düşmanlarını Hanya’dan sağ-salim olarak salıverdiğini, bütün mal ve mülklerini teslim ettiğini öne sürmüşler, *“Padişahıma iki taş direk getirdi. Zahir bu iki taş direk, gaza için sarf olunan bu kadar bin kese kıymetli cevahir olmak gerek...”* diye, kâh ciddî, kâh lâtife yönlü kötümelerle padişahın kalbine olumsuz etki edip muhabbetini, kin ve nefrete çevirmişlerdir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716).

Sultan İbrahim, bir gün (21 Ocak 1646) Yusuf Paşa’yı huzuruna çağırarak, *“Hemen git, İçel’deki beylerbeyleri ile Girit’i al”* şeklinde bir emir vermiştir. Yusuf Paşa, padişahın bu manasız emrine karşı:

²¹ Sultanzâde, Yusuf Paşa’nın vefatından sonra Girit Serdârlığı’na tayin edilecektir. Fakat kısa bir süre sonra hastalanarak Temmuz 1646’da, tahminen kırk ile elli yaş arasında vefat edecek ve cesedi İstanbul’a nakledilecektir. Üsküdar’da Hüdayı Dergâhı civarında validesi Ayşe Hanım Sultan’ın ayakucuna defnedilecektir. Bkz. Uzunçarşılı, 2011, s. 392-393.

-“Padişahım, halka kereste salınıp gemiler yapılmak üzere, erbain içindeyiz, vaktimiz vardır, şimdi deniz mevsimi değildir ve gidecek beylerbeylere orada iş yoktur; şimdi gidemem.”

demıştır.

Bunun üzerine, Yusuf Paşa'nın hasımlarının sözlerinin tesiri altında bulunan padişah:

-“Sen kendini bir hizmet mi ettim sanırsın? Bu kadar hazinemi sarf eyleyip, akıbet bir alay mel'unu katletmeyip malları ile memleketlerine gönderdin!” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716)

diye sözler sarf edince Yusuf Paşa:

-“Gerçi hazine sarf eyledik ama Kelimetullahı ilâ edip bir kaleyi memlekete ilave eyledim. Emân talep eden küffarı katledip mallarını almak bir iş değildi; lâkin akıbeti vahim olan ahdi bozmaktan sakındım. Ve ben kadir olduğum nisbette uğrunuzda hizmet ettim; bir kulunuz dahi varıp hizmet etsin.”

demıştır.

Yusuf Paşa'nın böyle pervasız konuşmasından gazaba gelen padişah: “Ne yabâne söyler! Sana var git dedim, durma git, yoksa seni katlederim.” sözleriyle sert bir çıkış yapmıştır (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1716-1717; Cezar, 2011, s. 1969).

Silahdârlığına getirildiği günlerden beri padişahın hep iyi sözüne muhatap olmuş olan Yusuf Paşa, bir de kale fethiyle neticelenen bir hizmetten sonra böyle sözler işitince çok üzülmüştür. İhtimal ki bu üzüntüsünden düşünemeyecek hale geldiği veya lüzumundan fazla sözünü sakınmazlık ederek; “şimdi zamanı değildir, gidilmez” cümlesini sarf etmiştir. Bunun üzerine Sultan İbrahim, bostancıbaşıya “kaldır şunu!” diye emir vermiştir. Bostancıbaşı, Yusuf Paşa'yı götürürken Sadrazam Salih Paşa, Defterdar Musa Paşa, onu affetmesi için padişaha ricada bulundularsa da fayda vermemiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1717-1718; Cezar, 2011, s. 1969). Böylece Girit Seferi'nin ilk serdârı, haksız yere ve hiç yoktan hayatını kaybetmiştir (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1717-1718; Cezar, 2011, s. 1969). Hammer, bu son âna dair şunları aktarmıştır:

“Bostancıbaşı, irade-i şahaneyi derhal infaz etmedi. Lakin bedbaht Yusuf'u sürgüne yahud idama mahkûm olan vezirlerin götürüldüğü mu'tad yer olan Çamlı Köşk'e götürdü. Sadrazam Salih Paşa ve Defterdar Musa Paşa, Sultan İbrahim'in ayaklarına kapanarak silahdârın affını istirham ettilerse de tesiri olmadı. Padişahın damadı bulunan Yusuf Paşa dahi o gece bir çocuğu dünyaya geldiğini bildirmek ve Sultan İbrahim'in kızı olan zevcesi ve torunları olan evladı²² namına affını ve bir eyalete gönderilmesini istirham etmek üzere bir arıza yazdı. Lakin kendisine rica ve istirham kâr etmeyen sultan İbrahim, iradesini tekrar ettiğinden Yusuf boğuldu.” (Hammer-Purgstall, 2010, s. 1497)

Her an ruh hali değişen Sultan İbrahim, Hanya'yı fethederek büyük bir başarıya imza atan Silâhdar Yûsuf Paşa'ya kıymıştır (22 Ocak 1646) (Emecen, 2000, s. 276). Paşa'nın sebepsiz yere öldürülmesiyle ilgili olarak Kâtib Çelebi şu ifadelerle yer vermiştir:

“Silahdâr iken kapudanlık ile bin elli dört Rebi'ülâhırının üçüncü günü (9 Haziran 1644) Harem-i Hümayûn'dan çıkup elli beşde (1645) donanmayla Girid'e varup Hanya hisârını aldı. Geldikde dâmâd olup sene-i mezbûre Zilhiccesinin beşinci günü (22 Ocak 1646) latîfe ile bilâ sebeb katl olundu.” (Kâtib Çelebi, 2018, s. 224).

²² Sultan İbrahim'in Yusuf Paşa ile nişanladığı/söz kestiği kızı çok küçük olduğundan bu ifadenin yanlış olduğu düşünülmektedir. Fakat Yusuf Paşa, bir istirham arızası yazmış olabilir.

Yusuf Paşa'nın cesedi Sultan İbrahim'in yanına getirilmiştir. Sultan İbrahim, cenazeye bakarak, "ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu ki kıydım" demiştir. Sebep olanlara da beddualar ederek cenazenin yanından ayrılmıştır. Bu âna dair Kâtip Çelebi'nin "Fezleke"sine şu not düşülmüştür²³:

"Pâdişâh-ı merhûm paşa-yı merkûmu boğdurduktan sonra nâdim olup meyyitine nazar-ı merhamet ile nazar eyledikde, "güzel kırmızı elma gibi yanakları var imiş, hayf oldu" diyü girye-i hâyâhây ile vâfir bükâ ve sebep olanlara bed-du'â eyledikleri tevâtür mertebesinde şâyi' olmuşidi." (Kâtip Çelebi, 2007, s. 91)

Kâtip Çelebi'nin Yusuf Paşa'nın Sultân İbrahim'in emri ile katledildiğine dair verdiği bilginin yanına düşülen bu notta, padişahın sonradan bu hareketinden pişman olduğundan ve Yusuf Paşa'nın cenazesi karşısına geçerek ağladığından bahsedilmiştir. "Fezleke"nin geniş ölçüde kaynak olarak kullanıldığı Naîmâ Tarihi'nde de bu hadiseye dair benzer ifadeler şu şekilde yer almıştır;

"Pâdişâh-ı merhûm vezîr-i merkûmu boğdurduktan sonra nâdim olup meyyitini huzûruna getürdüp nigâh-ı merhamet ile nazar eyledikde, "ne güzel kırmızı elma gibi yanakları var imiş, yazık oldu ki kıydım" diyü girye-i hâyâhây ile vâfir bükâ ve sebep olanlara bed-du'â eyledikleri tevâtür mertebesinde şâyi' olmuş idi." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719).

Yusuf Paşa'nın katledilmesiyle sonuçlanan bu hadiseye dair diğer kaynaklarda da benzer bilgilere yer verilmiştir. Örneğin *Mustafa Nuri Paşa*'nın aktardığına göre, Sadrazam Mehmet Paşa, Yusuf Paşa'nın başarısını çekemediğinden padişaha, "Eğerçi Yusuf Paşa kulunuz Hanya Kal'ası'nı feth etdi. Lâkin bir takım harbî Venedüklü'ye emân i'tâ ederek mal ve eşyalarıyla salıverdi ve padişahımıza iki kuta mermer sütundan başka ne hediye ve mâl-ı gazâ getürdü. Bu dahi mücerred tama-ı hâmu ve hafıyyen Venedüklülerden aldığı emvâl-i kesîre semeresidir" şeklinde paşanın aleyhinde sözler sarf etmiştir. Bundan kısa bir süre sonra da Sultan İbrahim, Yusuf Paşa'yı yanına çağırarak kendisine, "Hemen Girid'e git ve baktıyye-i kılâ'ı feth et" emrini vermiştir. Bunun üzerine paşanın, "Şimdi Erba'în içinde olduğumuzdan sefer-i deryâ kâbil olmaz ve etdiğim hizmetin ne kadri bilindi ki âtisine berâ'at-ı istihlal olsun" demesi, idamına sebebiyet vermiştir (Mustafa Nuri Paşa, 2008, s. 240).

Mehmet İzzet'in aktardığına göre Sultan İbrahim, Hanya'nın fethinden sonra bu kez Kandiye üzerine gitmesini Yusuf Paşa'ya emretmiştir. Fakat Paşa, özellikle donanmanın çok eksiki bulunmasından dolayı yaza kadar eksikliklerin giderilip baharda sefere çıkmakta ısrar edince Sultan İbrahim'in gazabına uğramış ve idam edilmiştir. Bu durum Yeniçeri askerinin de pek gücüne gitmiştir (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 55).

Lamartin de yaşanan son olayla ilgili olarak şunları aktarmıştır: İstanbul'a geldiğinde padişahın huzuruna çıkan Yusuf Paşa'ya hemen Girit'e dönmesi yoksa idam edileceği söylenmiştir. Kısın deniz muharebeleri yapmanın ne demek olduğunu bilmeyen padişaha özürlerini anlatmaya çalışan Yusuf Paşa'nın idam edilmesi istenmiştir. Bostancıbaşı, idam emrinin padişahın asabî bir anında verildiğine dikkat ederek Yusuf Paşa'yı hemen öldürmemiş, gözden düşen vezirlerin kapatıldığı bir köşke götürmüştür. Ne eski dostluk, ne padişah damadı unvanı, ne o gün bir oğlunun dünyaya geldiği haberi, ne de Hanya fatihliği Yusuf Paşa'nın efendisi tarafından başışlanmasını sağlamıştır. Sultan İbrahim damadının idam edilmesinden sonra cesedini görmek istemiştir. Henüz soğumamış cesedin yüzüne bakan padişah, "Yazık olmuş, ne kadar güzel kırmızı yanakları var!" diye mırıldanmıştır (Lamartine, t.y., s. 1243).

²³ Âtîf Efendi nüshasında karşılaşılan bu notun Kâtip Çelebi'ye ait olmadığı belirtilmekle birlikte hemen hemen aynı ifadelerin Fezleke'nin geniş ölçüde kaynak olarak kullanıldığı Naîmâ Tarihi'nde de geçtiği ifade edilmiştir. Bkz. Kâtip Çelebi, 2007, s. 91.

Yusuf Paşa ile birlikte Girit Seferi'ne katılan *Evliya Çelebi*, Yusuf Paşa'nın öldürülmesi ile ilgili olarak şu ifadelerle yer vermiştir:

"(...)bozguncular, ikiyüzlüler ve çekemeyenlerin şerrine uğrayıp fakir Yusuf Paşa'yı haksız yere öldürdüler. Mübârek naaşını İbrahim Han görüp;

"Ne güzel beyaz teni vardır" diye övüp ağladı.

"İlâhî Yûsuf" sana edenler yakın zamanda senin gibi olsun" diye beddualar edip Cinci Hoca'ya baktı.

O saat bütün İslâm askerleri ve bütün İstanbul halkı "vâveylâ ve vâ-veledâ" diye feryâd u figana başlayıp her kafadan bir dedikodu çıktı ve "iyiliğe kötülük" diye bütün halk ağlayıp sızlaştılar. Allah gani gani rahmet eylesin." (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184).

Kâtip Çelebi, Yusuf Paşa'nın dinine bağlı, dürüst ve iyi bir insan olduğunu belirterek yaşasaydı nice şanlı hizmetler vereceğini şu ifadelerle anlatmıştır:

"Mezbûr hadd-i zâtında mütedeyyin ve sâlih vücûd olup hadâset-i sinni ile meşîhate lâayık ve umûr-ı cumhûr tebdîrinde sâ'ir akrân u emsâlinde fâ'ik kimse idi. Mu'ammer olsa niçe hizmetler itmek şânından ve sehâ vü keremi sahîfe-i husûl-i hamîdesi 'unvânından idi. Rahmetullah." (Kâtib Çelebi, 2007, s. 937-969)

Yusuf Paşa'yı tanıyanlar, Seyyah Jean Chardin'e de onun büyük bir kaptan olduğunu anlatmışlardır. Hayatta kalsaydı ve savaş yönetimi ona bırakılsaydı, çok kısa bir sürede bütün adayı alabileceğini söylemişlerdir (Chardin, 2014, s. 80).

Mehmed Süreyya, "Sicil-i Osmanî'de, Yusuf Paşa'nın, genç yaşına rağmen sadarete layık, tedbirli, akranına üstün, dindar ve sâlih olduğunu (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699) belirtmiştir. *Mustafa Naîmâ Efendi* ise, Yusuf Paşa'nın katliyle ilgili olarak görüşlerini şu şekilde yazmıştır:

"Fakir derim ki; silahtar Yusuf Paşa'nın katline sureta bir sebep-i müstakil yok idi, ancak Kara Mustafa Paşa'nın katli hususunda Hoca Hüseyin Efendi (Cinci Hoca) ile müttefik olup öyle iş bilir bir vezirin idamına çalışması cürmün cezasıdır ki emri-i hak ile bir surette meydana geldi." (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719).

Dolayısıyla *Naîmâ*, dindar ve dürüst bir kişi olarak tanımladığı Yusuf Paşa'nın tek hatasının Kemankeş Mustafa Paşa gibi devlet için faydalı bir veziriazamı, Cinci Hoca ile birleşerek öldürtmesi olduğunu ve bunun cezasını çektiğini söylemiştir. Yine, *Uzunçarşılı* da Yusuf Paşa'nın, Girit seferinden dönüşte kararsız olan padişaha karşı dürüst davranmasının katline sebep olduğunu yazmıştır (Uzunçarşılı, 2011, s. 217).

Naîmâ'nın aktardığına göre, katledilme hadisesinden bir gece evvel, Bostancıbaşı Hasan Ağa rüyasında Yusuf Paşa'yı görmüş ve Paşa, iki elinde iki tabak, kâğıttan yapılmış mezar levhası tutup, üzerinde yazılı olan beyitleri okumuştur. Hasan Ağa uyanınca, hatırında şu satırlar kalmıştır:

"Yusuf bin (oğlu) Abdullah,

Cennetliksin inşallah."

Nitekim ertesi sabah korkunç vaka meydana gelmiş, herkes gam ve hüznün içinde kalmıştır. Hadiseyi takip eden cumartesi günü de Kurban Bayramı olup, "İyd-i Adhâ-i sultânî (*Padişahça Kurban Bayramı*)" cümlesi tarihe düşülmüştür (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1718).

Ahmet Rasim, padişahın, Yusuf Paşa'nın cesedi karşısında "Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu kıydım" diyerek hüngür hüngür ağlamasıyla ilgili olarak, "Acaba bu merhamet

miydi? Ölünün kırmızı yanağından elmaya intikal etmek epeyce gariptir. Biçare boğulmuş, kanın damarlarında donmasıyla kim bilir ne biçim mosmor olmuştu.” (Rasim, 1999, s. 747) demiştir.

Naîmâ, padişahın öldürttüktan sonra “Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu kıydım” (Mustafa Naîmâ Efendi, 1968, s. 1719) diyerek pişman olduğunu yazsa da Sultan İbrahim’in üzüntüden çok Yusuf Paşa’nın müsadere edilen mallarının kendisine gönderilmesine önem verdiğine dair Topkapı Sarayı Arşivi’nde bir hatt-ı hümayun bulunduğunu belirtmiştir (Gökbilgin, 1978, s. 883).

Yusuf Paşa, vatani için paha biçilmez değerinde olan bir adanın fethini gerçekleştirmiş, fakat sahip olduğu sanılan servetine el koyma ihtirası ölümüne sebep olmuştur. Hâlbuki servetinin hesabı çıkartıldığı vakit, som altından diye uydurulan sütunun, kırmızı benekli sarı Mısır mermerinden olduğu anlaşılmıştır. Bu sütunun da daha sonra Valide Sultan’ın Üsküdar’da yaptırdığı camide padişahın balkonunu tutması için mimar tarafından kullanıldığı belirtilmektedir (Lamartine, t.y., s. 1243).

Ölümünden sonra malları üzerinde yapılan incelemede Yusuf Paşa’nın önemli bir şeyi olmadığı görülmüştür (BOA, TS.MA.e, Nr. 800-6, 1058/1648). Nitekim seyyah *Chardin* de, Yusuf Paşa’nın ölümüyle padişahın çok şey kaybettiğini, fakat hayal ettiği serveti bulamadığını belirtmiştir (Chardin, 2014, s. 80). Bununla ilgili olarak *Evliyâ Çelebi* de şu ifadelerle yer vermiştir:

“Öldürüldükten sonra maldan mülkten bir şey çıkmadı. O keçe ile sarılmış altın direk dedikleri bir sarı renkli taş direk idi. Hazineye koyup gerçeğe aykırı bilgi verenlerin dünyada ve ahirette yüzleri kara oldu. Daha sonra o altın dedikleri san direği Sultan IV. Mehmed Han’ın annesinin yaptırdığı camiin hünkâr mahfili altına sütun ettiler.” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 2008, s. 184-185).

Mehmet İzzet, Yusuf Paşa’nın, Üsküdar’da Selimiye Tekkesi karşısındaki mezarlığın Haydar Paşa tarafındaki baş kısmına defnedildiğini yazmıştır (Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet, 1285, s. 54).²⁴ Bugün, Yusuf Paşa’nın mezarı, Karaca Ahmet Mezarlığı’nda, 8. Ada içerisinde kalmıştır. Üzerinde kallavi bir serpuş bulunan lahitte, “*merhum fatih-i Hanya el-gazi Hazreti/Silahdar Yusuf Paşa’nın ruhuna Fatih, sene 1055*” yazılıdır (Oral, 2008, s. 396; Haskan, 2001, s. 834).²⁵

Silahdâr Yusuf Paşa’nın, sahip olduğu malından 4600 riyal kuruşu vakfettiği tespit edilmektedir. Nitekim Şeyhülislam Ebu Said Efendi’nin imzasının yer aldığı vakıfnamede, bu paranın on bir hesabı üzere nemalandırılması ve bu nemadan Topkapı Sarayı’nda bulunan görevlilere belirlenen miktarda verilmesi şart düşülmüştür. Buna göre Topkapı Sarayı’nda büyük odada bulunan otuz nefere günde bir hatm-i şerif tilavet etmeleri şartıyla günde iki buçuk akçe verilmesi ve bu kimselerin dünyevi dedikodularla meşgul olmayıp adap üzere tilavet etmeleri²⁶; tilavet esnasında ve sonrasında cüzleri muhafaza edenlere günde iki akçe verilmesi; tilavet sonrasında hatim duasını yapan kimseye bir akçe verilmesi; vakıfta müteveli olanlara günde yedi akçe verilmesi; ilgili meblağları kaleme alan kâtibe günde iki akçe ve yine bu meblağlar için bir câbi tayin edilip kendisine de günde iki akçe verilmesi; iç hazinedar başı ile vakfa nezaret edenlere de günde beş akçe verilmesi belirtilmiştir.²⁷

²⁴ *Mehmed Süreyya*’nın “Sicil-i Osmanî”de aktardığına göre de *Selimiye yoluna medfundur*. Bkz. Mehmed Süreyya, 1996, s. 1699.

²⁵ Karacaahmet Mezarlığı’nda özel bölümler vardır. Bunlardan biri de Duvarıdır. Dört yol ağzında su terazisinin bulunduğu geniş sahadır. Hanya Fâtihî Gazi Yusuf Paşa’nın kabri buradadır. Bkz. İşli, 2001, s. 376.

²⁶ “...hîn-i kırâatda kalîl ve kesîr dünyevî kîl u kâl etmeyüb adâb üzere tilâvet ideler...” Bkz. BOA, TS.MA.d, Nr. 6929, 1055/1645.

²⁷ Bu vakıfname, İstanbul Evkâfi defterine kaydedilmiştir. Bkz. BOA, TS.MA.d, Nr. 6929, 1055/1645.

SONUÇ

17. yüzyıl, Osmanlı siyasi ve idari tarihinde büyük çalkantı ve sarsıntılarının yaşandığı, kurumların işleyişinin bozulduğu, ilmiye, seyfiye ve kalemiye sınıflarına mensup devlet adamlarının siyasi olay ve tertiplerin içerisinde yer aldığı sancılı bir dönemdir. Bu dönemde devlet adamları arasında yoğun bir muhalefet de söz konusu olmuştur. Nitekim bu muhalif durum, kimi devlet adamlarının kişisel çıkarlar doğrultusunda hareket ederek fitne ve fesat içerisinde yer almasına, bunun sonucunda da büyük olayların yaşanmasına neden olmuştur. Kötü niyetli devlet adamları padişaha telkinlerde bulunarak kendi zararlı faaliyetleri için faydalı devlet adamlarının ortadan kaldırılmasına yol açmışlardır. Yaşanan bu olaylar esnasında bir dönemin başarılı, yetenekli devlet adamları canlarından olmuşlardır. Nitekim bunu yaşayanlardan birisi de Kaptan-ı Derya Silahdâr Yusuf Paşa'dır.

Bir kapıcıbaşı tarafından fark edilip devşirme olarak saraya alınan Yusuf Paşa, Enderun-ı Hümayun'da eğitim görmüş ve saray kapıcısı, baltacı ve bostancı hizmetlerinde bulunmuştur. Kısa süre içerisinde Sultan İbrahim'in de gözüne girmiş ve silahdârlığa kadar yükselmiştir. Daha sonra devlet işlerini yürütmek üzere Sultan İbrahim'in musâhibi olmuştur. 1644 yılında ise Ebubekir Paşa'nın vefat etmesi üzerine padişah tarafından kaptan-ı deryalığa getirilmiştir. Hatta Sultan İbrahim'in küçük yaştaki kızını kendisine vermesi sonucunda "damat" unvanını almıştır. 1645 yılında gizlice planlanacak olan Girit Seferi'nde kara ve deniz kuşatma birliklerinin serdârı olmuştur. 22 Ağustos 1645 tarihinde ise Hanya kalesini fethederek "Hanya Fâtihî" unvanını almıştır.

Dönemin kaynaklarında Yusuf Paşa'nın, kimseden haksız yere mal almadığı, kimseye de hak etmediğini vermediği belirtilmiştir. Nitekim onun bu özelliği, bazı devlet adamlarının çıkarına uygun düşmemiş ve ortadan kaldırılması için aleyhinde faaliyetler yürütülmüştür. Onun, fetihten elde ettiği ganimeti kendisine sakladığı ileri sürülerek katledilmesi yönünde Sultan İbrahim'e telkinlerde bulunulmuştur. Nitekim bir süre sonra bu sözlerin tesirinde kalan padişah, bir anlık öfkeyle Hanya Fâtihî'nin idamına hükmetmiştir. Bazı kaynaklarda padişahın, haksız yere idam ettirip sonra da daha cesedi soğumadan "*Elma gibi kırmızı yanakları varmış, yazık oldu ki kıydım*" diye hayıflandığını ve üzüldüğünü yazarken, bazı kaynaklarda Yusuf Paşa'nın malının peşine düştüğü belirtilmektedir. Fakat yapılan incelemede paşanın önemli bir şeye sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Padişah, istediği servete ulaşamamış fakat önemli bir devlet adamını kaybetmiştir. Neticede Yusuf Paşa, dönemin *fitne ve fesadına* kurban gitmiştir. Yusuf Paşa ile birlikte Girit Seferi'ne katılan Evliya Çelebi'nin de belirttiği gibi, "*(...) bozguncular, ikiyüzlüler ve çekemeyenlerin şerrine uğrayan fakir Yusuf Paşa'yı haksız yere öldürmüşlerdir.*"

KAYNAKÇA

- Adıyeke, N. (2002). Girit Savaşları ve Birleşik Hıristiyan Orduları. *Türkler*, Cilt: IX, s.738-745. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Akdağ, M. (1966). Genel Çizgileriyle XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: IV, s. 201-247.
- Anonim Bir Osmanlı Kaynağına Göre Girit'in Fethi. (2017). (Ayşe Pul, Haz.). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Banoğlu, N. A. (1991). *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- BOA, TS. MA.d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter) Nr. 10055.

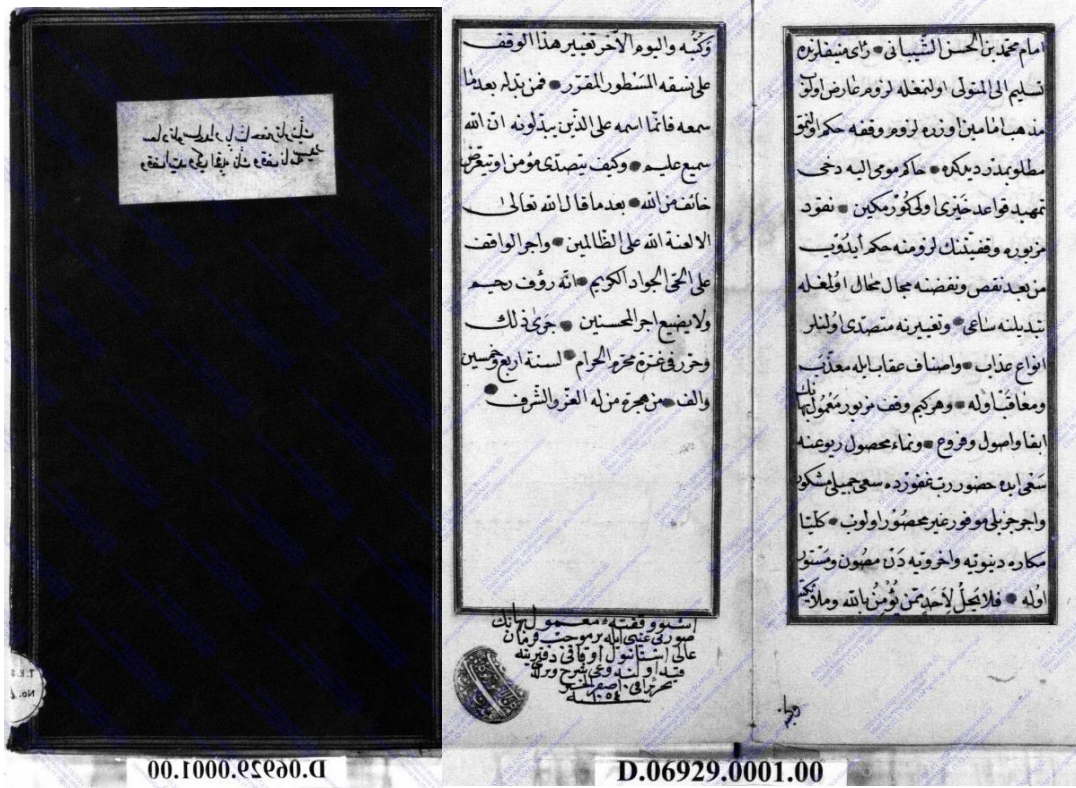
- BOA, TS.MA.d. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Defter) Nr. 6929.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 272-23.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 272-24.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 800-6.
- BOA, TS.MA.e. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, Evrak) Nr. 857/63.
- Bolat, K. (2012). Naima'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet. *Tarih Okulu Dergisi*. (Sayı: XIII, s. 89-114).
- Cengiz, H. A. (2018). *Yeniçeri Kâtibi Hasan Efendi'nin Tevârih-i Cezâire-i Girid Adlı Eseri: Tahlil ve Metin*. (Basılmamış Doktora Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cezar, M. (2011). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Chardin, J. (2014). *Chardin Seyahatnamesi, İstanbul, Osmanlı Toprakları, Gürcistan, Ermenistan, İran 1671-1673*. Stefanos Yerasimos (Ed.), Ayşe Meral (Çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Danişmend, İ. H. (1972). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul: Türkiye Yayınevi.
- Eickhoff, E. (1991). Denizcilik Tarihinde Kandiye Muharebesi. *Atatürk Konferansları 1964-1968*, Cilt: II, s.149-150. Ankara: TTK Yayınları.
- Emecen, F. M. (2000). İbrâhim. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: XXI, s. 274-281. İstanbul: TDV Yayınları.
- Emecen, F. M. (2016). *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları-II*. İstanbul: İSAM Yayınları.
- Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. (2008). Cilt: II, 1. Kitap. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, (Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Girid*. (1326). Heyet-i Tahrirat, Dersaadet: Matbaa-yı Ebüzziya.
- Girid, Mazisi-Hali-İstikbali*. (1328). Heyet-i Tahrirat, Cilt: I, Dersaadet: Matbaa-yı Ebüzziya.
- Girit Seferi (1645-1669). Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*. (1977). III'ncü Cilt, 3'üncü Kısım Eki. Ankara: T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Genelkurmay Basımevi.
- Gökbilgin, M. T. (1978). İbrâhim. *İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 2, s. 880-885. İstanbul: MEB Basımevi.
- Gülsoy, E. (1997). *Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi* (Basılmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hafız Hüseyin Ayrıansarayı. (1978). *Vefeyat-ı Selatin ve Meşahir-i Rical*, Fahri Ç. Derin (Haz.). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Hammer-Purgstall, B. J. V. (2010). *Büyük Osmanlı Tarihi*, Cilt V, Mümin Çevik (Haz.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

- Haskan, M. N. (2001). *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, Cilt II, İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Hüseyin Kâmî Hanyevî. (1288). *Girid Tarihi*, Cilt I. Dersaadet: Mühendisöğlü Ohannes Matbaası.
- İnalçık, H. (2014). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-II, Tagayyür ve Fesad (1603-1656): Bozuluş ve Kargaşa Dönemi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İşli, N. (2001). Karacaahmet Mezarlığı. *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: XXIV, s. 375-377. İstanbul: TDV Yayınları.
- Kâtib Çelebi. (2007). *Fezleke Tahlil ve Metin-I* (Basılmış Doktora Tezi). Zeynep Aycibin, (Haz.). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Orta Çağ Tarihi Anabilim Dalı.
- Kâtib Çelebi. (2018). *Tuhtetü'l-Kibâr fî Esfâri'l-Bihâr*, İdris Bostan (Haz.). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Lamartine, A. D. (t.y.). *Sonun Başlangıcı (Türkiye Tarihi)*, Cilt V, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser.
- Levend, A. S. (1962). Siyasetnameler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 10, s. 162-169. Ankara: TDK Yayınları.
- Mehmed Süreyya. (1996). *Sicil-i Osmanî*. Cilt V, Nuri Akbayar (Haz.). İstanbul: Kültür Bakanlığı İle Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Mustafa Naîmâ Efendi. (1968). *Naîmâ Tarihi*. Zuhuri Danışman (Çev.). Cilt III, İstanbul: Bahar Matbaası.
- Mustafa Nuri Paşa. (2008). *Netâyicü'l-Vukû'ât (Kurumlarıyla Osmanlı Tarihi)*. Yılmaz Kurt (Haz.), Cilt I-IV, Ankara: Birleşik Yayınları.
- Oral, Ö. (2008). Üsküdar'da Medfun Kaptan Paşalar. Coşkun Yılmaz (Ed.) içinde, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu-V (1-5 Kasım 2007) Bildiriler*, Cilt II, s. 391-400. İstanbul: Üsküdar Belediyesi Yayınları.
- Öztuna, Y. (1994). *Büyük Osmanlı Tarihi*. Cilt IV. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ramiz Paşazâde Mehmet İzzet. (1285). *Harita-yı Kapudanan-ı Derya*, İstanbul: Cerîdehâne Matbaası.
- Silahtar Yusuf Paşa Çeşmesi, <https://kulturenvanteri.com/yer/silahtar-yusuf-pasa-cesmesi/#16/41.080803/28.97237> adresinden 03.08.2021 tarihinde alındı.
- Sicimoğlu, A. En Batıdaki Osmanlı. <https://www.hurriyet.com.tr/en-batidaki-osmanli-40002702> adresinden 17.12.2020 tarihinde alındı.
- Tukin, C. (1996). Girit. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt: XIV, s. 85-93. İstanbul: TDV Yayınları.

- Tukin, C. (1945). Osmanlı İmparatorluğu'nda Girit İsyânları-1821 Yılına Kadar Girit. *Belleten*. Cilt: IX, (Sayı: 34), s. 163-206.
- Tournefort, J. D. (2013). *Tournefort Seyahatnamesi*, Stefanos Yerasimos, (Ed.). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Uluçay, M. Ç. (2012). Sultan İbrahim Deli miydi? Hasta mıydı?. *Sancaktan Saraya Seçme Yazılar*. M. Ç. Uluçay, M. S. Koz, H. Şahin (Haz.). s. 127-172. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (2011). *Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Andlaşmasına Kadar*, Cilt III, 1. Kısım, Ankara: TTK Yayınları.
- Zinkeisen, J. W. (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi-4*, Nilüfer Epçeli (Çev.). Erhan Afyoncu (Ed.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

EKLER

EK-1: Yusuf Paşa'nın Vakıfnamesinin İlk ve Son Sayfası

(BOA, TS.MA.d, Nr. 6929)

EK-2: Silâhdâr Yusuf Paşa Çeşmesi

(Silâhtar Yusuf Paşa Çeşmesi, <https://kulturenvanteri.com/yer/silahtar-yusuf-pasa-cesmesi/#16/41.080803/28.97237>) (Erişim: 03.08.2021)

Çeşmenin Tamir Kitabesi:

Cenab-ı Han İbrahim Silâhdarı Yusuf Pâşâ
İdüb icra-yi mâ bu çeşmeyi kılmışdı âbâdan
Mürur-ı vakt ile ta'mire muhtac oldu itmişdi
Şeh-i merhum Sultan Mustafa-yi sâlis-i devran
Harab olduda bu def'a yeniden eyledi ma'mûr
Selim Hanı cihanın vâlidesi Mihrişah-unvan
Zehî hayrat-i dil-cûdur ki Ârif söyledim tarih
Bu ra'na çeşme-sârı yapıdı vâlâ Vâlide Sultan
H.1209 / M.1794-95

*Çeşmenin Sultan İbrahim'in Silâhdarı Yusuf Paşa tarafından yaptırıldığı, III. Mustafa ve III. Selim'in annesi Mihrişah Sultan tarafından tamir ettirildiği anlaşılmaktadır.

EK-3: Hırvatistan-Vrana’da Yusuf Paşa Hanı

Yusuf Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Osmanlı mimarisinin Batı’daki önemli eserlerinden biridir.

Sicimoğlu, A. En Batıdaki Osmanlı. <https://www.hurriyet.com.tr/en-batidaki-osmanli-40002702>

(Erişim: 17.12.2020)